

MILITAIRE SPECTATOR

GENEESKUNDIGE ONDERSTEUNING LANDOPTREDEN BIJ EEN GROOTSCHALIG CONFLICT

- De Islamitische Inlichtingenstaat
- De herkomst van vaandel- en standaardopschriften in Nederland

MILITAIRE SPECTATOR

Vooruitblik

In *Militaire Spectator* 10-2018 verschijnt onder meer een interview met oorlogsfotograaf, filosoof en antropoloog Teun Voeten.

Voeten promoveerde onlangs in Leiden op zijn onderzoek *The Mexican Drug Violence: Hybrid Warfare, Predatory Capitalism and the Logic of Cruelty*. Voeten beschrijft in zijn proefschrift hoe de criminaliteit in Mexico is veranderd in een vorm van hybride oorlogvoering, met *high stakes* waarin extreem geweld en wapentuig niet worden geschuwd. Voeten keek naar meerdere disciplines: oorlogstheorieën en economische en antropologische factoren. Nederland is in het onderzoek niet meegenomen, maar maakt een soortgelijke ontwikkeling door, waarschuwt Voeten in zijn vraaggesprek met de *Militaire Spectator*. De bedreigingen vanuit binnen- en buitenland veranderen met opkomend jihadisme en een meedogenloze criminele wereld, die zich in

FOTO TEUN VOETEN

de haarvaten van de samenleving nestelt terwijl de overheid zich terugtrekt. Dit vraagt om een totaal nieuwe, flexibelere, multidisciplinaire en creatieve aanpak van zowel politie als krijgsmacht.

MEDEDELING

Technische master bij Defensie

De Faculteit Militaire Wetenschappen van de NLDA start in september 2019 met de tweede lichter van de Engelstalige wetenschappelijke technologische (MTPS).

Deze deeltijdopleiding heeft een civiele accreditatie (MSc) en wordt gratis aangeboden aan defensiepersoneel.

MTPS levert een belangrijke bijdrage aan het identificeren, analyseren en oplossen van complexe technisch-operationele problemen rondom militaire missies en de systemen die daarbij gebruikt worden. Belangrijke thema's zijn cyber, onbemande systemen, optimalisaties van ondersteuning en inzet, data-analyse en Life Cycle Management.

MTPS is een eenjarige master (60 EC) voor militairen en burgers met een technisch-wetenschappelijke bachelor-opleiding (of lang model KMA/KIM) en enkele jaren werkervaring, of een technische HBO-achtergrond met een succesvol afgerond schakelprogramma.

Over opzet en inhoud van deze deeltijdopleiding is meer te lezen op de intranetwebsite van MTPS en de internetwebsite van de NLDA.

Nadere informatie over de masteropleiding Military Technology, Processes and Systems is te verkrijgen via master.mtps@mindef.nl.

MILITAIRESPECTATOR

UITGAVE

Koninklijke Vereniging ter Beoefening
van de Krijgswetenschap
www.kvbk.nl
info@kvbk.nl
www.facebook.com/kvbk nederland
twitter: @kvbk1

Secretaris en ledenadministratie

Majoor drs. D. Boissevain
D.Boissevain.01@mindef.nl
Nederlandse Defensieacademie (NLDA)
Sectie MOW
Ledenadministratie KVVK
Postbus 90002, 4800 PA Breda
ledenadministratie@kvbk.nl

REDACTIE

Luitenant-generaal b.d. ir. R.G. Tieskens
(hoofdredacteur)
drs. A. Alta
kolonel Marns drs. G.F. Booij EMSD
kolonel drs. A.J.H. Bouwmeester
dr. A. ten Cate
drs. P. Donker
brigade-generaal prof. dr. mr. P.A.L. Ducheine
cdre KLu b.d. F. Groen (plv. hoofdredacteur)
kolonel ir. M.P. Groeneveld
mr. J. van Haaster (e-outreach)
lkol mr. drs. B.M.J. Pijpers
mr. drs. A. van Vark KMar
kolonel Marns dr.drs. A.J.E. Wagemaker MA
kltz drs. H. Warnar
majoor Y.Q. Wingelaar-Jagt, MD

BUREAUREDACTIE

drs. A. Hoets
mw. drs. A. Kool
dr. F.J.C.M. van Nijnatten
NIMH
Postbus 90701
2509 LS Den Haag
T 070 – 316 51 20 of
070 – 316 51 95
E redactie.militaire.spectator@mindef.nl
www.militairespectator.nl
De Militaire Spectator is aangesloten bij
de European Military Press Association

LIDMAATSCHAP

binnenland € 25,00
studenten € 17,50
buitenland € 30,00

OPMAAK

Coco Bookmedia

DRUK

Bariet Ten Brink
ISSN 0026-3869
Nadruk verboden

Coverfoto: Boxer-gewondentransport doet
zijn intrede bij 13 GNKCie (13 Mechbrig),
Oirschot, 2014

Foto MCD, G. van Es

424 'Eene hooge onderscheiding'

J. Molenaar, H. Roozenbeek en R.J.A. van Gils

Aan het toekennen van vaandelopschriften aan regimenten van de landmacht in 1896 ging een zorgvuldig overwegingsproces vooraf, waarbij ook gewezen werd op de functie van het aankweken van 'krijgsdeugd' bij het volk.

440 Geneeskundige ondersteuning landoptreden bij een grootschalig conflict

W. Goes

De geneeskundige capaciteiten van de krijgsmacht zijn bij lange na niet toereikend om grootschalige gevechtsoperaties conform de op dit moment gestelde normen te kunnen ondersteunen en daarom zijn aanpassingen nodig.

452 De Islamitische Inlichtingenstaat

B.A. de Graaf en S.H. Pothoven

De opbouw en uitvoering van IS als inlichtingenstaat is voor een deel terug te voeren op de lessen en instructies die de eerste leiders van de terreurorganisatie als 'Saddams kolonels' ontvingen van Oost-Duitse Stasi-instructeurs.

En verder:

Editoriaal	422
Verslag Korealezing	466
Tegenwicht	470
Boeken	472
Verslag Indië-bijeenkomst	474
Andere ogen	479
RetroSpectator	480

Het risico van 'gevaarlijke' journalisten

Alberto Stegeman *did it again*. Na Havelte, Oirschot en de vliegbasis Woensdrecht was dit keer 't Harde aan de beurt. Het lukte hem afgelopen augustus wederom om zonder toestemming een militair complex binnen te komen en daar zonder te worden aangesproken rond te lopen.¹ Bij de eetzaal liet hij een koffertje achter waar een nepbom in zat. Een oplettende defensiemedewerker zag het koffertje staan en alarmeerde de wacht. De zaak werd snel en serieus opgepakt en de EODD kwam er aan te pas om het koffertje 'onschadelijk' te maken. Het was snel duidelijk dat het hier om een 'Alberto Stegeman'-actie ging. Maar wat nu? De vorige actie van Stegeman leidde er toe dat alle kazernes maanden lang met extra militairen werden beveiligd. Acties werden opgestart om de kazernes zwaarder te beveiligen met camera's en de minister beloofde beterschap. Hebben we inmiddels iets geleerd?

Nu de rook van het laatste incident is opgetrokken is er weer een hoop te bespreken. En hoewel het bewust nemen van risico's de *core business* van militairen is, lijken we in Nederland deze vaardigheid soms volledig te vergeten. De

actie van Stegeman is daarom koren op de molen van parlementariërs: die *can do*-mentaliteit, daar moeten we van af, is het nieuwe credo en veiligheid, dat is onze hoogste prioriteit. Dat klopt zou je denken, alleen is hier niet de veiligheid in militaire zin bedoeld, maar onze eigen veiligheid, als persoon. Een discussie over veiligheid van militairen, kazernes en de rol van militairen bij de beveiliging van Nederland moet zeker gevoerd worden, maar dan wel in de juiste context.

Uit de talrijke reacties op de uitzending van Stegemans programma *Undercover in Nederland* blijkt dat veel mensen denken dat kazernes heel streng beveiligd zouden moeten zijn. Door de situatie om te draaien wordt de absurditeit aangetoond: het zou immers veel desastreuzer zijn als Stegeman in staat zou zijn ongemerkt een kofferbom op het centraal station in Utrecht neer te zetten dan een in 't Harde bij de eetzaal. Als je geen risico wilt lopen op het station dan moet je vergaande maatregelen nemen. In dit geval zal iedereen begrijpen dat het een kwestie is van keuzes maken, gebaseerd op een inschatting van de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV). De beveiliging van Nederland tegen terroristen staat onder leiding van de NCTV en is veel directer gericht op potentiële daders in plaats van het waterdicht beveiligen van de openbare ruimte.

¹ Zie: <https://www.sbs6.nl/blog/tv/bizar-alberto-ontdekt-groot-beveiligingslek-bij-defensie/>!

Een tweede beeld is dat militairen goed beschermd moeten worden. Ook dat is raar, want juist militairen zijn getraind om zichzelf te beschermen. Het is zeker zo dat militairen een doelwit kunnen zijn en dus misschien meer risico lopen dan anderen. Dit publieke beeld is mogelijk versterkt door het langdurige uniformverbod en onze wijze van optreden in de afgelopen jaren, waarbij in de huidige missies een sterke focus is op het voorkomen van militaire slachtoffers. Maar dat neemt toch niet weg dat iedere militair altijd zal zeggen dat de veiligheid van burgers in Nederland boven de eigen veiligheid gaat.

De Tweede Kamer lijkt dit beeld dat militairen en kazernes beschermd moeten worden te omarmen. Het moet nu maar eens afgelopen zijn, het moet gewoon veiliger, al moeten er kazernes voor dicht en missies worden gestaakt.

Maar niemand praat over het risico dat we nemen door juist deze beelden naar buiten te brengen. Juist nu we *stand-up* en straks *stand-by* Very High Readiness Joint Task Force (VJTF) zijn. Wil deze VJTF effect hebben, dan moet het in ieder geval geloofwaardig zijn dat we hem kunnen inzetten. Die geloofwaardigheid lijdt ernstig onder het beeld dat we extra maatregelen nemen als een journalist dergelijke opnamen maakt. Dan hadden we het kennelijk niet goed in de hand, dan vinden we dus zelf ook dat we onze belangen onvoldoende beschermd hebben. Een overreactie ondermijnt de perceptie van een sterke krijgsmacht. Dus met zijn actie en het vermeend blootleggen van beveiligingsgaten ondermijnt Stegeman indirect de nationale veiligheid.

In het geval van Stegeman zijn er ongetwijfeld fouten gemaakt, want er is altijd een risico dat een procedure of maatregel niet werkt. Om vele redenen proberen we kazernes juist toegankelijker te maken. Recentelijk is bijvoorbeeld afgesproken dat politiepersoneel toegang krijgt tot kazernes en er wordt steeds meer samengewerkt met de industrie. Het is dan ook niet vreemd dat ook op operationele kazernes niemand raar opkijkt van mensen zonder uniform en dat we gemakkelijk omgaan met

Misschien heeft Stegeman toch gelijk en moeten we de militaire veiligheid weer veel belangrijker gaan vinden

mensen uitnodigen op de kazerne. Deze bewegingen zijn contrair met de gedachte dat we onze kazernes juist beter moeten beschermen.

Maar misschien heeft Stegeman toch gelijk en moeten we de militaire veiligheid weer veel belangrijker gaan vinden. Als Europa weer een *battlefield* kan zijn, als we steeds meer hybride- en cyberactiviteiten zien in ons eigen land en als we inzet ook *remote* kunnen aansturen, dan worden operaties misschien steeds vaker vanuit kazernes geleid. En dan moeten we echt anders omgaan met het delen van onze faciliteiten met derden en de graad van bescherming die we nodig achten. En dan moet het veiligheidsbewustzijn van velen inderdaad nog omhoog.

Tot die tijd zou de reactie van het ministerie naar buiten een beetje à la Rudy Giuliani – toen hij burgemeester van New York was – moeten zijn: de Nederlandse krijgsmacht is de beste krijgsmacht die er is, Nederlandse militairen behoren tot de top van de NAVO. Natuurlijk zullen wij actie ondernemen om mensen die zich onrechtmatig toegang hebben verleend tot onze kazernes te vervolgen. Zij ondermijnen onze nationale veiligheid. We gaan het voorval onderzoeken en nemen zonnodig maatregelen.

Maar onrechtmatige toegang tot kazernes is voor ons een ingecalculeerd risico. De NCTV schat het risico op een aanslag op kazernes laag in. Wij nemen daarom nu geen extra beveiligingsmaatregelen en focussen ons op de veiligheid van de Nederlanders, niet op die van onszelf. ■

‘Eene hooge onderscheiding’

De herkomst van vaandel- en standaardopschriften in Nederland

Sinds enige tijd ontvangt en beoordeelt de Traditiecommissie Krijgsmacht voordrachten voor opschriften op vaandels en standaarden die betrekking hebben op het optreden van Nederlandse militaire eenheden in Afghanistan. Op termijn zal dit proces mogelijk leiden tot de toekenning van nieuwe opschriften. In dit kader vond de redactie van de *Militaire Spectator* dit artikel over de herkomst en achtergrond van deze traditie relevant om te publiceren. Hoe gaat zo iets? Waar komt dit typisch militaire gebruik vandaan? Gedegen historisch onderzoek maakt de achtergronden van traditiehandhaving duidelijk.

Redactie Militaire Spectator

*Jasper Molenaar, Herman Roozenbeek en Richard van Gils**

Op grond van de overweging ‘dat het nuttig moet worden geacht bij het Leger de herinnering levendig te houden aan de roemvolle wijze, waarop de voorgangers van eenige thans bestaande korpsen van het Leger zich, sedert het jaar 1813, in den krijg van de hun opgelegde plichten hebben gekweten en boven anderen hebben onderscheiden’, kende koningin Emma, die als regentes voor de nog minderjarige koningin Wilhelmina optrad, op 7 augustus 1896 opschriften toe die op de vaandels en standaarden van regimenten van de

Nederlandse landmacht zouden worden aangebracht.¹ Het betrof de slagen bij Quatre-Bras en Waterloo in 1815, de Tiendaagse Veldtocht in 1831 en de verdediging van de Citadel van Antwerpen in 1832. ‘De bedoelde opschriften’, vervolgde het Koninklijk Besluit, ‘worden aangebracht met vergulde letters in een of meer der hoeken van het vaandel of den standaard, aan die zijde van het doek, waarop de naam van het regiment vermeld staat.’

Met het toekennen van deze opschriften werd een traditie ingezet die tot op de dag van vandaag geldt als een van de hoogste (dapperheids)onderscheidingen die een militaire eenheid ten deel kan vallen. Bij latere toekenningen van vaandel- en standaardopschriften zijn de overwegingen van het Koninklijk Besluit van 1896 altijd als leidraad gebruikt. Anders dan in de ons omringende

* Jasper Molenaar MA is militair historicus en was verbonden aan het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH). Drs. Herman Roozenbeek en drs. Richard van Gils zijn respectievelijk senior wetenschappelijk medewerker en senior operationeel onderzoeker bij het NIMH.

¹ Koninklijk Besluit nr. 41 van 7 augustus 1896, gepubliceerd in de *Nederlandsche Staats-Courant* van 11 augustus 1896.

landen gelden de Nederlandse opschriften niet alleen als een herinnering aan de deelname aan belangrijke krijgsvaandels, maar bovenal als een erkenning van de wijze waarop de militairen van een eenheid zich 'boven anderen hebben onderscheiden'. Waarom in het laatste decennium van de negentiende eeuw de behoefte opkwam om krijgsvaandels uit de eerste jaren van het Koninkrijk op de vaandels en standaarden te vereeuwigen en op grond van welke criteria de opschriften werden toegekend, is nog niet eerder onderwerp van onderzoek geweest.²

Een ragfijn spel

In 1820 had koning Willem I aan de infanterieregimenten van de landmacht vaandels geschonken, voorzien van het koninklijk monogram. De cavalerieregimenten kregen standaarden, die zich vanwege het kleinere formaat beter leenden voor gebruik te paard.³ Nadat de doeken in 1846 (en deels in 1867) al eens waren vernieuwd, bleken zij in 1892 opnieuw zodanig versleten dat zij nodig aan vervanging toe waren. Minister van Oorlog A.L.W. Seyffardt gaf in dat jaar aan koningin-regentes Emma te kennen dat van de doeken 'nog slechts eenige uitgerafelde stukjes aanwezig [zijn], die om den stok zijn saamgebonden, terwijl kwasten enz. uitgerafeld zijn en algemeen in slechten staat verkeerden.'⁴ Nadat Emma met de vervanging had ingestemd, kwam de vraag op hoe de nieuwe veldtekens formeel in gebruik zouden moeten worden genomen. Seyffardt wilde dat aan de korpscommandanten overlaten, zoals ook in 1846 was gebeurd, maar in Emma's omgeving dacht men daar anders over. Haar adjudant en vertrouweling jonkheer S.M.S. de Ranitz wendde zich tot de directeur van het Koninklijk Huisarchief, A.C. baron Snouckaert van Schauburg, die voorstelde de nieuwe veldtekens door koningin Wilhelmina persoonlijk te laten uitreiken tijdens een 'grote Ceremonie' in Den Haag. Emma, die het belangrijk vond Wilhelmina zo vaak mogelijk in het openbaar te laten optreden, ging daar geheel in mee.⁵

Het contact tussen De Ranitz en Snouckaert beperkte zich niet tot de vraag hoe de uitreiking

Jonkheer S.M.S. de Ranitz, adjudant en vertrouweling van koningin-regentes Emma, stelde zich op de hoogte van het onderzoek naar de geschiedenis van de Nederlandse regimenten en hun veldtekens waarmee de directeur van het Koninklijk Huisarchief, A.C. baron Snouckaert van Schauburg, bezig was

- 2 Zie: W. baron van Ittersum, 'Onze vaandels en standaarden en hun opschriften', in: *Militaire Spectator* 106 (1937) 346-351; H. Ringoir, 'Vaandelopschriften', in: *Militaire Spectator* 150 (1981) 51-56.
- 3 Zie: W.L. Plink, 's Konings vaandel. De vaandels en standaarden van de krijgsmacht van het Koninkrijk der Nederlanden (2017).
- 4 De correspondentie tussen de minister van Oorlog en de regentes bevindt zich in: NL-HaNA, KdK 1841-1897, 2.02.04.
- 5 Deze contacten zijn uitgebreid beschreven in de dagboeken van A.C. baron Snouckaert van Schauburg, die zich in de collectie van het Nationaal Militair Museum bevinden.

van de vaandels en standaarden moest geschieden. De twee spraken ook over het onderzoek naar de geschiedenis van de Nederlandse regimenten en hun veldtekens waar Snouckaert sinds enige tijd mee bezig was. Emma, geïnformeerd door haar adjudant, toonde zich eveneens zeer geïnteresseerd en verzocht Snouckaert genealogieën van de regimenten op te stellen. Dat was door de vele reorganisaties en naamswijzigingen die de landmacht in de loop van de negentiende eeuw had doorgemaakt een complexe materie. In de context van deze werkzaamheden kwamen De Ranitz en Snouckaert voor het eerst in mei 1893 te spreken over de mogelijkheid opschriften – ‘inscripties’ – op de vaandels en standaarden aan te brengen. Voor zover uit de door Snouckaert bijgehouden dagboeken valt op te maken, was het De Ranitz die hiermee als eerste kwam.

Hij was ook degene die op 2 juni het plan opperde het aanbrenge van opschriften én de plechtige uitreiking van de nieuwe veldtekens door de koningin met een krantenartikel of een brochure ‘in te leiden bij het publiek’. Als auteur hadden zij luitenant-kolonel F. de Bas op het oog. De keuze voor De Bas kwam niet uit de lucht vallen. Sinds hun studietijd bij de Koninklijke Militaire Academie waren de cavalerie-officieren Snouckaert en De Bas goed bevriend. Beiden hadden bovendien een grote interesse voor militaire geschiedenis. Nadat zijn militaire loopbaan door familieperikelen op een zijspoor was geraakt, was De Bas in 1891 belast met het doen van onderzoek naar de Nederlandse krijgsgeschiedenis. In die hoedanigheid werkten Snouckaert en De Bas nauw samen.

De Bas liet er geen gras over groeien. Al op 9 juni besprak hij met Snouckaert het door hem geschreven krantenartikel, dat hij de volgende dag bij de redactie van het *Algemeen Handelsblad* in Amsterdam inleverde. Nog weer een week later, op 18 juni, niet geheel toevallig de nationale gedenkdag voor de Slag bij Waterloo (Waterloodag), verscheen het artikel in de populaire rubriek ‘Van dag tot dag’ van deze als liberaal bekend staande krant. De naam van de auteur stond niet vermeld, zodat de lezers de indruk zullen hebben gehad dat het stuk, zoals

FOTO: BEELEBANK/NIMH

In een brochure en een krantenartikel, beide niet voorzien van auteursnaam, hield luitenant-kolonel F. de Bas een gloedvol betoog voor het toekennen van vaandelsopschriften

gebruikelijk, van de hand van hoofdredacteur Charles Boissevain was. Naar de bedoeling van de auteur behoefde de lezer in elk geval niet te raden: ‘Wat zou het een heerlijke gebeurtenis zijn indien Neêrland’s Koningin de nieuwe vaandels zelve uitreikte aan de regimenten, en dat op de vlaggen der regimenten, die zich onderscheiden hebben in onze geschiedenis de namen werden aangebracht van Delfzijl, Koevorden, Deventer, Naarden, Grave, Bergen-op-Zoom, Quatre Bras, Waterloo, de Citadel van Antwerpen, enz.’ Deze ‘eerbiedige bede’, die rechtstreeks tot de regentes werd gericht, kwam niet voort uit een zuiver historische, laat staan antiquarische belangstelling. De Bas had een gloedvol betoog geschreven over de betekenis van vaandels en standaarden voor het leger en het gehele Nederlandse volk ‘om krijgsdeugd aan te kweeken, [en] om een vrijheidslievend

volk aan te sporen tot handhaving van zijn onafhankelijkheid'. Opschriften waren daarbij van onschatbare waarde om de roemrijke wapenfeiten in de herinnering te roepen, zowel bij 'den eenvoudigen soldaat', als bij de burgers 'die het regiment voorbij zien trekken'.

Bij dit artikel bleef het niet. Eind juni 1893 legden Snouckaert en De Bas de laatste hand aan een kleine brochure, die begin juli onder de titel *Vaandels en standaarden* eveneens anoniem verscheen.⁶ De boodschap werd hierin nog eens uitvoerig – soms zelfs in identieke bewoordingen – herhaald, waarbij de indruk werd gewekt dat de brochure door het artikel in het *Algemeen Handelsblad* was geïnspireerd. Het artikel en de brochure waren een reactie op het gebrek aan waardering voor en het verwaarlozen van de landsverdediging, waarover veel officieren zich destijds zorgen maakten.⁷ Snouckaert en De Bas haakten onder meer aan bij de discussies over het zogeheten remplaçantenstelsel, waarbij welgestelden 'zich voor een handvol gelds aan den militairen dienst kunnen onttrekken' door het aannemen van een plaatsvervanger. Door dit 'laakbaar voorbeeld der bevoorrechte standen' was het aanzien van het leger gedaald. Ook het legerbestuur had in hun ogen gefaald, aangezien de eindeloze reeks reorganisaties, waarbij geen begrip was getoond voor 'de weergalooze macht [...] van zinnebeelden en roemrijke namen', funest was geweest voor de traditieshandhaving binnen het leger. Gevoegd bij andere ontwikkelingen, zoals de opkomst van het socialisme, zag de toekomst er donker uit. Het was de hoop van Snouckaert en De Bas dat het onder de aandacht brengen van de roemrijke daden van het Nederlandse (en mogelijk ook het Nederlands-Indische) leger ertoe kon bijdragen het tij te keren. 'Kan het der Koningin-Weduwe Regentes behagen onze bede te verhooren', aldus de beide auteurs, 'dan zal Hare Majesteit door de roemrijkste verrichtingen der Nederlandsche en der Koloniale krijgsmachten te vereeuwigen, krachtig bijdragen tot opwekking van den krijgsmansgeest, van liefde voor het militaire wezen, tevens om in de maatschappij het staatsrechtelijk zoo gezonde beginsel van algemeenen dienstplicht te doen veldwinnen en zegevieren.'

'dan zal Hare Majesteit door de roemrijkste verrichtingen der Nederlandsche en der Koloniale krijgsmachten te vereeuwigen, krachtig bijdragen tot opwekking van den krijgsmansgeest'

In de brochure hadden Snouckaert en De Bas gelegenheid nader in te gaan op de opschriften die zij zich voorstelden. Na 'een langdurige, nauwgezette navorsching' – noodzakelijk vanwege de vele reorganisaties die hadden plaatsgevonden – waren zij erin geslaagd de geschiedenis van de bestaande regimenten infanterie terug te voeren tot de legeronderdelen die in 1813 en 1814 waren geformeerd, waarbij zij hadden vastgesteld 'welke traditiën aan die afdeelingen toekomen'. Die 'traditiën' waren de 'roemrijkste verrichtingen' waarbij de korpsen betrokken waren geweest. Zoals De Bas al in het *Algemeen Handelsblad* kort had aangegeven, ging het om de strijd tegen Napoleon in 1813-1814, de campagne van 1815 na diens terugkeer uit ballingschap, met als hoogtepunt de slagen bij Quatre-Bras en Waterloo, en de krijgsverrichtingen als gevolg van de Belgische afscheiding: de strijd in Brussel in 1830, de Tiendaagse Veldtocht van 1831 en de verdediging van de Citadel van Antwerpen in 1832. Van een eis dat de korpsen zich bij deze krijgsverrichtingen moesten hebben onderscheiden, was nog geen sprake: het aanwezig zijn was volgens de beide auteurs kennelijk voldoende.

6 De uitgave werd vermeld in het *Nieuwsblad voor den boekhandel* van 11 juli 1893.

7 Zie hiervoor m.n.: Ben Schoenmaker, *Burgerzin en soldatengeest. De relatie tussen volk, leger en vloot 1832-1914* (Amsterdam, Uitgeverij Boom, 2009).

Een schaakspel op hoog niveau

Precies op het moment dat de brochure in de handel verscheen, sprak Emma de minister van Oorlog op 10 juli aan over ‘het denkbeeld’ de nieuwe vaandels en standaarden van opschriften te voorzien. Hoewel Seyffardt zich ‘enkele opmerkingen en bedenkingen’ veroorloofde, ontkwam hij er niet aan deze suggestie in beschouwing te nemen. Zijn eerste stap was het instellen van een onderzoek naar de juistheid van de ‘traditiën’ die in het zojuist (anoniem) verschenen ‘vlugschrift’ *Vaandels en standaarden* werden vermeld. Hij stuurde de brochure daarom naar de chef van de Generale Staf,

luitenant-generaal F.M.B. ridder Alewijn, met het advies deze aan De Bas ter controle voor te leggen.⁸ Deze laatste bevond zich hierdoor in een lastig parket. Hij kon nu niet anders dan – na ruggenspraak met Snouckaert – opbiechten dat zij de brochure samen hadden geschreven en dat deze ‘om redenen van geheel bijzonderen aard niet was ondertekend’. Hij verzweeg daarbij overigens dat ook het artikel in het *Algemeen Handelsblad*, dat het schrijven van de brochure zou hebben geïnspireerd, van zijn hand was. Wat de in de brochure vermelde ‘traditiën’ betrof, kon De Bas de minister verzekeren dat hierover ‘volledige zekerheid’ bestond. Hiermee nam Seyffardt echter geen genoegen en verzocht alsnog een uitvoeriger reactie met onderbouwing en bronvermelding. In de tussentijd verscheen begin augustus een tweede druk van de brochure, waarbij ditmaal de beide auteurs wél werden vermeld.

⁸ De correspondentie tussen de minister van Oorlog en de chef van de Generale Staf bevindt zich in: NL-HaNA, Generale Staf Landmacht, 1813-1918, 2.13.15.01, inv.nr. 137.

Nederlandse en Pruisische troepen ontmoeten elkaar bij Waterloo: regimenten moesten ‘onafwijsbare aanspraken’ kunnen doen gelden op ‘Krijgsgebeurtenissen’, terwijl de verrichtingen ook ‘van (...) eer- en roemvollen aard’ moesten zijn geweest

FOTO NATIONAAL MILITAIR MUSEUM (NMM) SOESTERBERG

Emma, die in deze jaren wel vaker de degenen met de opeenvolgende ministers van Oorlog kruiste, was niet van plan de regie aan Seyffardt te laten. Op 1 augustus liet zij hem een overzicht toesturen van de opschriften die naar haar oordeel aan de regimenten infanterie en cavalerie toekwamen. Het behoeft niet te verbazen dat Emma's voorstel, enkele details daargelaten, geheel in lijn was met de suggesties die Snouckaert en De Bas in de brochure hadden gedaan. De regentes liet het aan Seyffardt over op welke wijze de opschriften op de vaandels en standaarden zouden worden aangebracht, op de uitdrukkelijke voorwaarde dat alle doeken binnen drie weken gereed zouden zijn. Het was namelijk de bedoeling de nieuwe veldtekens op Wilhelmina's verjaardag (31 augustus) uit te reiken.⁹

Seyffardt, die ongetwijfeld doorhad dat deze samenloop van omstandigheden niet toevallig was, gaf zich niet zo snel gewonnen. Hij wees erop dat het onverstandig was bij deze kwestie, 'die niet alleen voor het Leger en voor het Nederlandsche Volk van hooge beteekenis is, maar die zeer zeker ook in het buitenland de aandacht zal trekken', over één nacht ijs te gaan. Niet alleen moest vaststaan dat de regimenten 'onafwijsbare aanspraken' konden doen gelden op de betreffende 'Krijgsgebeurtenissen', maar bovendien dat de verrichtingen 'van zoodanigen eer- en roemvollen aard' waren, dat het 'passend' was daar na zoveel jaren nog opschriften voor toe te kennen. Het daarvoor benodigde onderzoek was onontkoombaar 'omvangrijk en tijdrovend'. Op het departement werd intussen nauwgezet onderzoek verricht naar de juistheid van de opgaven van De Bas, vooralsnog beperkt tot de jaren 1813-1814, waaruit bleek dat de 'bedenkingen' van de minister geheel terecht waren. Sommige eenheden waren niet eens ter plaatse geweest, terwijl veel van de genoemde krijgsverrichtingen slechts van 'geringe beteekenis' waren. Seyffardt haastte zich om in de loop van augustus de regentes over deze bevindingen te informeren, waarbij hij de fout uiteraard geheel bij De Bas legde en het erop hield dat Hare Majesteit 'onvolledig was ingelicht'.

Emma bleef aandringen op spoed. Omdat een uitreiking op 31 augustus niet meer haalbaar

was, mikte zij nu op een datum in de tweede helft van september. De minister van Oorlog werd verder aangespoord 'eenigzins spoedig' een voorstel voor de opschriften in te dienen. Hoewel Emma er kennelijk al rekening mee hield dat de nieuwe veldtekens vooralsnog zonder deze opschriften zouden worden uitgereikt, zag Seyffardt niettemin nog een mogelijkheid. Die betrof het 7e Regiment Infanterie, dat zonder meer in aanmerking kon komen voor opschriften voor Quatre-Bras en de Citadel van Antwerpen. Het was immers 'van algemeene bekendheid' dat bij deze twee krijgsverrichtingen de voorlopers van het regiment 'zich [...] met roem overdekt hebben en boven anderen hebben uitgeblonken'.¹⁰

Het vervolg van de argumentatie van Seyffardt verdient het volledig te worden aangehaald: 'Geenszins is het mijne meening dat op vaandels of standaards alleen overwinningen zouden moeten worden gegrift, doch wel komt het mij voor, dat, als zulk een hooge onderscheiding aan een korps wordt verleend, deze ten volle moet zijn verdiend door buitengewone daden. Wanneer de soldaat dergelijke namen op het vaandel ziet, dan ligt het in den aard van de zaak dat hij wil weten wat die namen beteekenen; dit kan hem alleen dan door zijne meerderen met vrucht worden duidelijk gemaakt, indien de feiten, waaraan die namen herinneren, krijgsvandaden van gewicht zijn, waarbij het korps door bijzondere plichtsbetrachting, door tucht, door moed, heeft uitgeblonken.' Het uitsluitend betrokken zijn geweest bij een belangrijke krijgsvandaden was niet meer voldoende.

Seyffardt toonde zich bereid het reeds in gang zijnde onderzoek voort te zetten, maar sprak alvast zijn verwachting uit dat daaruit geen andere opschriften zouden voortkomen. Waar Snouckaert en De Bas de onbekendheid met de

9 *Algemeen Handelsblad*, 23 augustus 1893.

10 Zie: J.K.H. de Roo van Alderwerelt, *Geschiedenis van het zevende Regiment Infanterie* (Arnhem, 1857); Z., 'Het Vaandel van het 7de regiment te Amsterdam', in: *Militaire Spectator* 51 (1892) 498-502. Mogelijk vormde het laatstgenoemde artikel een inspiratiebron voor De Ranitz, Snouckaert en De Bas. De tradities van het 7e Regiment Infanterie zijn later voortgezet door het Regiment Infanterie Chassé, dat in 1994 is opgeheven.

Batterij Kraemer de Bichin bij Waterloo: aan de artillerie, die geen vaandels of standaarden had, konden geen opschriften worden toegekend

FOTO NATIONAAL MILITAIR MUSEUM (NMM) SOESTERBERG

roemrijke daden uit het verleden juist als een argument hadden aangevoerd om opschriften toe te kennen, gaf Seyffardt hier een andere draai aan. Het was naar zijn overtuiging geen toeval dat het Nederlandse volk van andere krijgsverrichtingen dan die van het 7e Regiment Infanterie geen weet had: die daden waren namelijk van onvoldoende belang. Na aldus zijn hart gelucht te hebben liet de minister zijn verzet tegen een centrale uitreiking van de nieuwe veldtekens varen. Hij verklaarde dat een plechtige uitreiking door de koningin een 'onschatbare eer' voor de regimenten zou betekenen en stelde als datum 21 september voor.

In dit schaakspel op hoog niveau was Emma weer aan zet. Op 8 september liet zij Seyffardt

weten het 'niet wenschelijk' te achten het 7e Regiment Infanterie alvast een tweetal opschriften te verlenen terwijl het onderzoek nog niet was afgerond. Het was haar een doorn in het oog dat Seyffardt het onderzoek naar zich toe had getrokken, zodat zij nu voorstelde een commissie met deze taak te belasten. Hiervoor schoof zij in elk geval de chef van de Generale Staf, Alewijn, en de literator en krijgshistoricus L. Mulder naar voren. Bovendien zag zij graag dat óf De Bas, óf Snouckaert in de commissie zou komen. De keuze tussen beiden liet zij aan Seyffardt over, die zelf nog een of twee andere leden kon voordragen. Aangezien De Bas zich met 'zijne zoogenaamde onderzoekingen' in zijn ogen geheel had gediskwalificeerd, had de minister geen andere keus dan Snouckaert te accepteren. Op voorspraak van Alewijn, die als

voorzitter zou optreden, wees de minister verder nog luitenant-kolonel W.E.A. Wüppermann en kapitein G.J.W. Koolemans Beijnen als leden en eerste luitenant W.C. Schönstedt als secretaris aan. Op 16 oktober werd het (vertrouwelijk) Koninklijk Besluit uitgevaardigd waarmee de commissie-Alewijn werd ingesteld. Haar taak was ‘het instellen van een onderzoek naar de opschriften, die, in verband met roemrijke wapenfeiten waaraan, sedert het jaar 1813, korpsen van de Landmacht of onderdeelen dier korpsen hebben deelgenomen, op de Vaandels en Standaards van de Regimenten der Infanterie en der Cavalerie zouden kunnen worden geplaatst’.¹¹ Koningin Wilhelmina had inmiddels op 21 september 1893 met groot ceremonieel de nieuwe vaandels en standaarden op het Malieveld in Den Haag uitgereikt.¹²

Voordat de commissie met haar eigenlijke opdracht kon beginnen droeg Seyffardt haar op de door De Bas opgestelde overzichten over de campagnes van 1813-1814 te controleren. Met Snouckaert als een van de leden behoefde het niet te verbazen dat de commissie een mild oordeel uitsprak. Zeker, er waren fouten in de overzichten geslopen, maar in grote lijnen gaven zij een juist overzicht van de betrokkenheid van Nederlandse eenheden bij de verschillende krijgsverrichtingen. Als verzachtende omstandigheid voerde Snouckaert aan dat De Bas ‘nagenoeg dag en nacht doorgewerkt’ had om alles op tijd gereed te krijgen. Seyffardt kon hier minder begrip voor opbrengen, maar hoewel hij oordeelde dat De Bas ‘op onverantwoordelijk lichtvaardige wijze is te werk gegaan’, liet hij het bij een flinke berisping.

De minister nam de gelegenheid te baat de commissie bij de les te houden. Hij wees er nogmaals op dat opschriften beperkt dienden te blijven tot ‘de roemrijkste verrichtingen’ van de strijdmacht, de ‘heldenfeiten’. Bij veel van de door De Bas bestudeerde krijgsverrichtingen uit de jaren 1813-1814 was van enig contact met de vijand geen sprake geweest. ‘Is het dan goed’, vroeg Seyffardt zich af, ‘om een vaandel te sieren met de herinnering aan een dergelijk niets betekenend feit? Men verkleint op die wijze de waarde van andere vaandelopschriften, waarvan

Koningin Wilhelmina reikt op het Malieveld in Den Haag de nieuwe vaandels en standaarden uit, 21 september 1893 (schilderij Jan Hoyncq van Papendrecht)

FOTONATIONAAL MILITAIR MUSEUM (NMM) SOESTERBERG

de naam herinnert aan een strijd, die met heldenmoed en dapperheid werd gestreden.’ Tevens had hij commentaar op het gebruik van generaliserende opschriften als ‘Holland’ in plaats van plaatsnamen.

De commissie-Alewijn

Na deze inleidende beschietingen kon de commissie daadwerkelijk aan de slag. Gezien de omvang van de opdracht werden de werkzaamheden verdeeld, waarbij Snouckaert en Koolemans Beijnen, versterkt met Schönstedt, zich op de regimentsgenealogieën en op de krijgsverrichtingen van 1813-1814 richtten, Wüppermann de wapenfeiten van 1815 voor zijn rekening nam en Mulder de periode van de

-
- 11 NL-HaNA, KdK 1841-1897, 2.02.04, inv.nr. 3204, Koninklijk Besluit no. 30 van 16 oktober 1893.
- 12 Zie: D.M.E. de Ridder, *Herinnering aan de Plechtige Uitreiking van Nieuwe Vaandels en Standaards aan de Regimenten Infanterie en Cavalerie van het Nederlandsche Leger door H.M. de Koningin, in tegenwoordigheid van H.M. de Koningin-Weduwe, Regentes* (Den Haag, 1893).

Belgische Opstand behandelde. Bij het onderzoek, waarvoor de commissieleden gebruik maakten van 'officieele en andere ten dienste staande geloofwaardige bronnen', werden drie stappen doorlopen: het onderkennen van roemrijke wapenfeiten, het beoordelen of de hierbij betrokken onderdelen voor een opschrift in aanmerking kwamen en ten slotte het toewijzen van deze opschriften aan de bestaande regimenten. Overeenkomstig de door Seyffardt gegeven richtlijnen hanteerde de commissie het uitgangspunt 'dat een opschrift op vaandel of standaard, [...] een hooge onderscheiding moet blijven en meer moet beteekenen dan de eenvoudige herinnering dat eenig Korps tegenover den vijand in het vuur is geweest'.¹³

Voor de krijgsverrichtingen van 1813 en 1814 konden de commissieleden voortborduren op het werk dat in de voorafgaande maanden op last van Seyffardt bij het departement van Oorlog was verricht. Geheel in lijn met dat onderzoek concludeerde de commissie dat 'in de jaren 1813 en 1814 [...] door het Nederlandsche leger geen wapenfeiten verricht [zijn], die, hoe gewichtig ook in den politieken toestand, waarin het vaderland zich toen bevond, uit zuiver militair oogpunt beschouwd, belangrijk genoeg kunnen genoemd worden om de herinnering daaraan door eenig opschrift op vaandel of standaard te bestendigen'. Daarentegen beschouwde de commissie de deelname van Nederlandse eenheden aan de veldslagen bij Quatre-Bras en Waterloo in 1815 wel als roemrijk. Hun aandeel was van groot belang geweest voor de succesvolle afloop.¹⁴ Over de daaropvolgende veldtocht in Frankrijk oordeelde de commissie anders. Hoewel de Nederlandse 1e Divisie Infanterie bij de belegering van de Noord-Franse vestingen Le Quesnoy en Valenciennes betrokken was geweest en enkele doden en gewonden te betreuren had gehad, waren er 'geene schitterende wapenfeiten' verricht die een opschrift waardig waren.

FOTONATIONAAL MILITAIR MUSEUM (NMM) SOESTERBERG

Van de beide andere infanteriedivisies had de 2e Divisie zowel bij Quatre-Bras als bij Waterloo aan de strijd deelgenomen, terwijl de 3e Divisie alleen bij laatstgenoemde slag betrokken was geweest. Hoewel de commissie erkende dat bij Quatre-Bras vooral het Bataljon Nationale Militie Nr. 5 had uitgeblonken, 'onder anderen door het afslaan van vier achtereenvolgende charges der Fransche cavalerie en door een bajonetaanval onder persoonlijke aanvoering van den *Prins van Oranje* ondernomen tegen overmachtige vijandelijke infanterie en artillerie', achtte zij

13 Het rapport van de commissie-Alewijn bevindt zich in: NL-HaNA, Oorlog/Verbaalarchief, 2.13.01, inv.nr. 4051.

14 Zie: Jurriën de Jong, Ben Schoenmaker en Jeroen van Zanten, *Waterloo. 200 jaar strijd* (Amsterdam, Uitgeverij Boom, 2015).

het 'heldhaftig standhouden' door de Nederlandse troepen van zo'n groot belang dat zij alle voor een vaandelopschrift in aanmerking moesten komen.

De situatie bij Waterloo was ingewikkelder. De Brigade Van Bijlandt van de 2e Divisie had zich opnieuw in het heetst van de strijd bevonden.¹⁵ Hetzelfde gold voor de Brigade Detmers van de 3e Divisie, die een tegenaanval op de Keizerlijke Garde had ingezet. Van de onderdelen van beide brigades kon worden gezegd dat zij 'aan die

Bij Quatre-Bras had vooral het Bataljon Nationale Militie Nr. 5 uitgeblonken, 'onder anderen door het afslaan van vier achtereenvolgende charges der Fransche cavalerie en door een bajonetaanval onder persoonlijke aanvoering van den Prins van Oranje'

15 Hoewel het rapport van de commissie vermeldt dat de voorste lijn op een gegeven moment werd 'doorbroken en teruggedreven', werd dit feit de brigade, die zich daarna hersteld en gerevancheerd zou hebben, niet zwaar aangerekend; zie: idem, 165-166. De andere brigade van de 2e Divisie – de Brigade Saksen-Weimar – bestond uit Nassause troepen in Nederlandse dienst, die door de commissie niet in beschouwing zijn genomen.

De commissie-Alewijn stond op het standpunt dat alleen eenheden die een belangrijk aandeel in de strijd hadden gehad, in aanmerking kwamen voor een van de betreffende opschriften

roemrijke wapenfeiten een werkzaam aandeel hebben genomen'. De Brigade d'Aubremé van de 3e Divisie, daarentegen, was in reserve gebleven. De commissie erkende dat de brigade, die binnen het schootsbereik van de vijandelijke artillerie stond opgesteld, 'toch in den loop van den dag groote verliezen aan dooden en gewonden onderging en [...] door hare vaste houding in het vuur het vooruitgaan der overige troepen tot den aanval mogelijk maakte', maar achtte het niet juist de betreffende onderdelen in een opschrift voor Waterloo te laten delen. Dit was zuur voor het 8e Regiment Infanterie, dat als enige van de regimenten met stamonderdelen die bij Quatre-Bras en Waterloo hadden gevochten, hiervoor geen vaandelopschrift zou krijgen. Om de pijn te verzachten en het regiment een blijvende herinnering aan de deelname aan de Slag bij Waterloo te geven, stelde de commissie-Alewijn voor het zogeheten Zilveren Kruis aan het regimentsvaandel te hechten.¹⁶

Wat de Belgische afscheiding betrof lag de zaak nóg gecompliceerder. Hier geen klinkende

overwinning als bij Waterloo, maar in 1830 een aftocht uit Brussel na moeizame straatgevechten, in 1831 de Tiendaagse Veldtocht die, ondanks militaire successen tegen een vooral terugwijkende tegenstander, onder druk van Frankrijk moest worden afgebroken, en in 1832 de verdediging van de Citadel van Antwerpen, die eindigde in de overgave van de sterkte. Dit weerhield de commissie er niet van opschriften voor deze krijgsverrichtingen voor te stellen, aangezien de uitkomst naar haar oordeel door internationaal-politieke overwegingen was bepaald en niet aan een gebrek aan inzet en moed van de Nederlandse troepen te wijten was geweest. De Tiendaagse Veldtocht kon zelfs als een morele overwinning worden beschouwd: 'de zegepraal onzer wapenen heeft het zelfbewustzijn van de natie [...] doen herleven, het vertrouwen op eigen kracht doen terugkeeren'.

16 Het Zilveren Kruis was in 1865 uitgereikt aan de veteranen van de campagnes van 1813-1815. De commissie verwees naar twee precedenten: het Metalen Kruis ter herinnering aan de Tiendaagse Veldtocht was in 1849 aan het vaandel van het Regiment Grenadiers en Jagers gehecht en de Citademedaille in 1857 aan het vaandel van het 7e Regiment Infanterie.

FOTO NATIONAAL MILITAIR MUSEUM (NMM) SOESTERBERG

Plaatsen waar schutterijen en vrijwilligerskorpsen een hoofdrol hadden gespeeld, zoals Houthalen, kwamen volgens de commissie niet voor een opschrift in aanmerking

Rekening houdend met de door Seyffardt gegeven aanwijzingen wees de commissie een algemeen opschrift 'Tiendaagsche Veldtocht' van de hand. In plaats daarvan stelde zij voor drie wapenfeiten uit de veldtocht te kiezen 'die geacht kunnen worden het meest tot den roemrijken uitslag te hebben bijgedragen'. Dit betrof de gevechten bij Ravels, Kermpt en Boutersem. De confrontatie met de Belgische troepen bij Ravels op de eerste dag van de veldtocht had een positieve morele invloed op het gehele leger gehad. Bij Kermpt hadden de Belgen weliswaar de overhand gehad, maar dit gevecht verdiende het onder de aandacht te

worden gebracht omdat, ten koste van zware verliezen, 'onder zeer ongunstige omstandigheden tot aan den avond tegenstand geboden werd aan een overmachtigen vijand'. Het verloop van het gevecht bij Boutersem was vergelijkbaar. Hierbij past de kanttekening dat plaatsen waar schutterijen en vrijwilligerskorpsen een hoofdrol hadden gespeeld, zoals Houthalen, niet voor een opschrift in aanmerking kwamen. De commissie beperkte zich nadrukkelijk tot de eenheden die als voorloper te beschouwen waren van de regimenten die in de jaren 1890 deel uitmaakten van de Landmacht.

De commissie-Alewijn stond op het standpunt dat alleen die eenheden die een belangrijk aandeel in de strijd hadden gehad, in aanmerking kwamen voor een van de betreffende opschriften. Voor de gevechten in Brussel waren dat de eenheden 'die meer onmiddellijk aan den hevigen worstelstrijd' hadden deelgenomen. Alleen deelname aan de strijd, laat staan slechts aanwezig zijn, volstond niet. Ook bij de Tiendaagse Veldtocht beperkte de commissie zich tot de onderdelen 'die zich daarbij voornamelijk hebben onderscheiden'. De verdediging van de Citadel van Antwerpen stelde de commissie echter voor een dilemma. Het was de artillerie geweest die hier had 'uitgemunt op eene wijze, die aan vriend en vijand bewondering afdwong', maar zij beschikte niet over vaandels of standaarden. Aan de artillerie konden dus geen opschriften worden toegekend. De infanterieonderdelen hadden in dit 'reusachtig artilleriegevecht' niet alleen 'een minder glansrijke taak' gehad, maar ook kon onmogelijk bepaald worden 'welke daarvan zich het meest heeft onderscheiden bij het gevaar en de ontberingen, waarin allen gelijkelijk hebben gedeeld'. Om ervoor te zorgen dat de 'blijken van moed en volharding' die bij de verdediging waren betoond 'in duurzame herinnering' zouden blijven, stelde de commissie voor aan alle betreffende infanterieregimenten het opschrift 'Citadel van Antwerpen' te verlenen.

Op 26 juli 1894, negen maanden na de instelling van de commissie, boden Alewijn en de andere commissieleden het rapport met het 'eindresultaat van haar onderzoek en van de daarop

gegronde beschouwingen' rechtstreeks aan de koningin-regentes aan. Het verschil met de voorstellen die Emma, op grond van het werk van Snouckaert en De Bas, op 1 augustus 1893 had gedaan, was opvallend. In plaats van in totaal 33 afzonderlijke opschriften, stelden Alewijn en de zijnen niet meer dan 18 opschriften voor. Een ander in het oog springend onderscheid was dat enkele regimenten nu geheel buiten de boot zouden vallen. Dat lot trof het 4e Regiment Infanterie, waaraan eerder drie opschriften waren toebedacht, en het 2e Regiment Huzaren. Spekkoper was het 6e Regiment Infanterie, waaraan de commissie niet minder dan vier opschriften ('Quatrebras en Waterloo 1815', 'Brussel 1830', 'Raevens 1831' en 'Citadel van Antwerpen 1832') wilde toekennen.

Het eindspel

Vervolgens bleef het commissierapport, ondanks herhaalde navraag door Snouckaert, om onduidelijke redenen bijna twee jaar liggen, totdat de nieuwe minister van Oorlog, C.D.H. Schneider, er op 24 maart 1896 bij de regentes naar informeerde. Daarop werd het verslag hem toegezonden voor advies. Schneider toonde zich zeer ingenomen met de kwaliteit van het werk en het door de commissie (op aangeven van zijn ambtsvoorganger) gehanteerde beginsel 'dat een opschrift op vaandel of standaard *eene hooge onderscheiding* moet blijven'. Hij benadrukte daarbij dat de opschriften ertoe konden bijdragen 'den echt militairen geest op te wekken en levendig te houden'; daar was het immers allemaal om begonnen. Dit nam niet weg dat de minister nog wel enige op- en aanmerkingen had. Behalve wat foutjes die in de onderliggende genealogieën waren geslopen, had zijn kritiek vooral betrekking op enkele keuzes die de commissie had gemaakt.

Zijn voornaamste punt betrof het opschrift 'Brussel 1830'.¹⁷ Naar de mening van Schneider

was het onjuist deze straatgevechten als roemrijk te beschouwen. Dergelijke gevechten hoorden niet thuis op een vaandel of standaard, 'wier beteekenis [...] te edel is om daarop de herinnering aan het onderdrukken van een volksoproer te vermelden, zelfs al ware men in het dempen van zulk een opstand volkomen geslaagd'. Van dat laatste was niet alleen geen sprake geweest, maar Schneider wees er bovendien op dat de Nederlandse troepen niet uit 'staatkundige overwegingen' waren teruggetrokken, zoals de verhullende formulering van de commissie luidde, maar door de opstandelingen uit de stad waren verdreven. Wat voor indruk zou een dergelijk opschrift op de Belgen maken?

Ten aanzien van de opschriften voor de Tien-daagse Veldtocht kwam de minister terug op de door zijn voorganger gegeven aanwijzing slechts specifieke plaatsnamen te gebruiken. Ravels, Kermpt en Boutersem waren naar de mening van Schneider daarvoor ongeschikt. Het gevecht bij Ravels was 'van geen groote beteekenis', terwijl Kermpt en Boutersem toch vooral plaatsen waren 'waar de Belgische Wapenen met eere en met succes streden'. Deze confrontaties waren verder slechts inleidingen op de overwinningen bij Hasselt en Leuven geweest, maar bij deze twee plaatsen waren er geen eenheden geweest die zich 'bijzonder hadden onderscheiden'. Alles overziend vond de minister het raadzaam het algemene opschrift 'Tiendaagsche Veldtocht 1831' te gebruiken. Dit had als bijkomend voordeel dat dit opschrift ook aan het Regiment Grenadiers en Jagers en het 1e Regiment Huzaren kon worden toegekend, die zich tijdens de veldtocht op andere plaatsen dan bij Ravels, Kermpt en Boutersem hadden onderscheiden. Daar kwam nog bij dat de commissie-Alewijn beide regimenten alleen het opschrift 'Brussel 1830' had toebedacht, dat Schneider nu schrapte.

Ten slotte sneed de voormalig artillerieofficier Schneider de kwestie van de verdediging van de Citadel van Antwerpen aan, waar de artillerie zich weliswaar had onderscheiden, maar bij gebrek aan vandel en standaarden dit niet in een opschrift vertaald kon zien. Ter compensatie

¹⁷ Snouckaert en De Bas hadden een dergelijk opschrift ook in hun brochure voorgesteld, maar dit ontbrak in het voorstel dat Emma op 1 augustus 1893 aan minister Seyffardt had doen toekomen.

stelde de minister voor haar 'een of ander monumentaal teeken dan wel een banier' te schenken met daarop de tekst 'Citadel van Antwerpen 1832'. Een zelfde 'eereblijk' verdiende in dat geval ook het Korps Rijdende Artillerie 'ter herinnering aan al die gevechten en veldslagen, waarin de voorgangers van het tegenwoordige Korps, gedurende het meer dan honderdjarig bestaan onzer Rijdende Artillerie, zich bijzonder hebben onderscheiden'.

Nadat de minister van Oorlog zijn advies op 5 mei aan de regentes had aangeboden, kwam het proces in de eindfase. Emma vroeg zich nog af of het aanbrengen van de opschriften op het vaandel- of standaarddoek wel de beste keuze was. Was het niet beter deze op linten te vermelden, die aan het veldteken konden worden gehecht? Na enig heen-en-weer geschrijf

wist de minister de regentes uiteindelijk te overtuigen, onder meer door erop te wijzen 'dat de soldaat het ontplooid vaandel aanschouwende daarop leest, hoe het korps moedig gestreden en zich met roem overdekt heeft'. Op 7 augustus 1896 zette de koningin-regentes haar handtekening onder het in de inleiding van dit artikel vermelde Koninklijk Besluit.¹⁸

18 Met de Koninklijke Besluiten nr. 40, 42, 43 respectievelijk 44 van dezelfde dag ontbond de regentes de commissie-Alewijn, keurde zij goed het Zilveren Kruis aan het vaandel van het 8e Regiment Infanterie te hechten en schonk zij 'een nader door Ons te bepalen eereblijk' aan de regimenten Vestingartillerie en aan het Korps Rijdende Artillerie. Toen de korpsen Veldartillerie en Rijdende Artillerie in 2002 beide een standaard kregen, werden de op de ereblijken vermelde wapenfeiten sinds 1813 als opschrift overgenomen (KB nr. 476 van 4 september 2002). Op deze wijze kwamen op de standaard van het Korps Rijdende Artillerie de opschriften 'Hasselt 1831', 'Kermpst 1831' en 'Leuven 1831' in plaats van het algemene opschrift 'Tiendaagse Veldtocht 1831' zoals bij de infanterieregimenten.

Gevecht bij Hasselt tijdens de Tiendaagse Veldtocht: bij deze plaats waren er volgens minister van Oorlog Schneider geen eenheden geweest die zich 'bijzonder hadden onderscheiden'

FOTO BEELDBANK NIMH

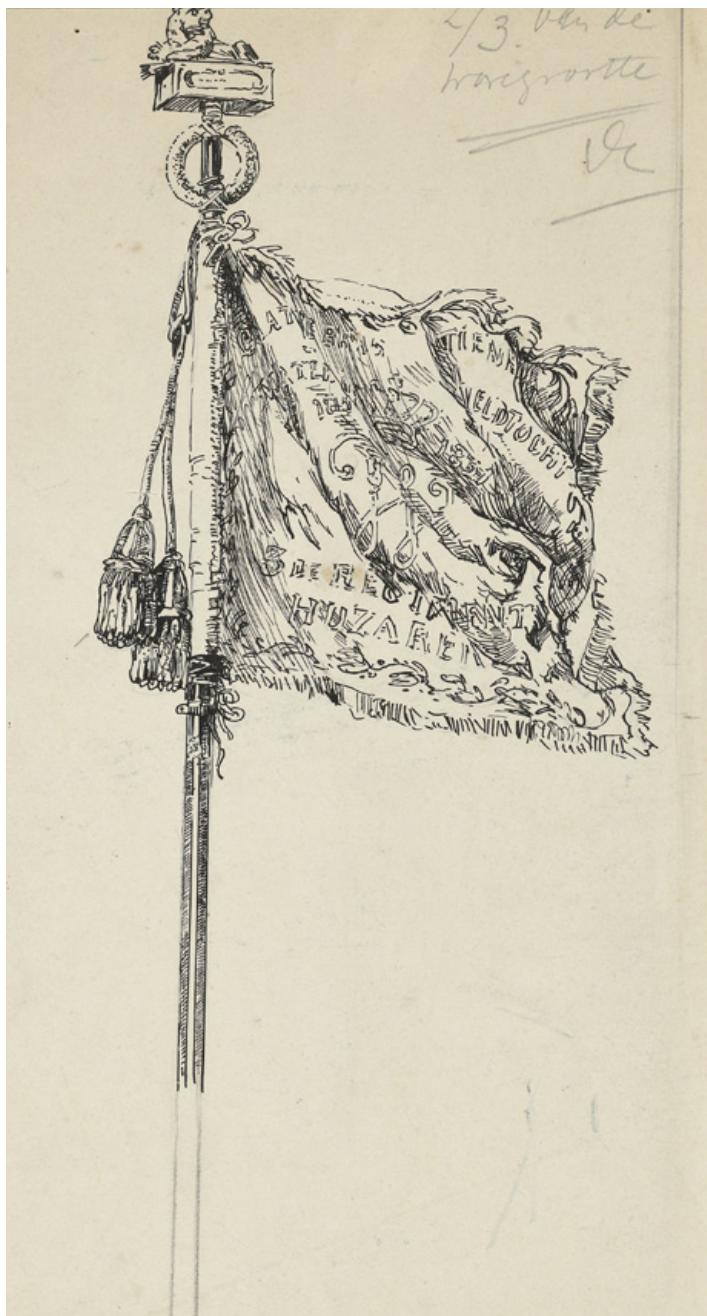

FOTO RIJKSMUSEUM

Pentekening van het vaandel van het 3e Regiment Huzaren met de opschriften 'Quatre Bras en Waterloo 1815' en 'Tiendaagsche Veldtocht 1831', gemaakt door Jan Hoyneck van Papendrecht

Dat er sprake was van een zorgvuldig georkestreerde actie waarbij koningin-regentes Emma nauw betrokken was, kunnen de lezers van het militaire vaktijdschrift pas nu, 125 jaar later, lezen

Nadat de opschriften met de voorgeschreven 'vergulde letters' op de vaandel- en standaarddoeken waren aangebracht, werden de veldtekens in de loop van oktober en november door de regimentscommandanten 'op plechtige wijze voor het front van den troep' ontplooid. Er kwam dus geen nieuwe centrale uitreiking door de koningin zoals op 21 september 1893. Voor de insiders had de ceremonie voor het 3e Regiment Huzaren op de Maliebaan in Den Haag een speciaal tintje. Niet alleen gaf Snouckaert bij 'zijn' regiment acte de présence, maar een ander commissielid, de tot kolonel bevorderde Wüppermann, mocht als nieuwe regimentscommandant de plechtigheid leiden. Een vast onderdeel was de toelichting op 'de beteekenis der woorden, waarmede het doek werd versierd'.¹⁹ Ter nadere toelichting werden er voor de regimenten aparte brochures vervaardigd,²⁰ terwijl in april 1897 ook de met zoveel pijn en moeite tot stand gekomen genealogieën van de regimenten infanterie en cavalerie werden gepubliceerd.

¹⁹ F.H.A. Sabron, *Memorie betreffende de uitreiking, vernieuwing en inlevering van vaandels en standaarden bij het Nederlandsche Leger sedert 1813* (Den Haag, 1902).

²⁰ Zie o.m.: A. Evenwel, *Het Vaandel van het 3de Regiment Infanterie* (Bergen op Zoom, 1898), J.D. Grevink, *Het Vaandel van het 1ste Regiment Infanterie* (Assen, 1897) en H.A.J.A., Timmerman, *Het Vaandel van het 6de Regiment Infanterie* (Breda, 1898).

Tot besluit

Na het verschijnen van de brochure *Vaandels en Standaarden* in juli 1893 beval de redactie van de *Militaire Spectator* het geschrift van harte in de aandacht van de lezers aan. Zij onderschreef 'den wensch des Schrijvers' dat het aanbrengen van opschriften op de veldtekens van de regimenten infanterie en cavalerie een tegenwicht zou bieden aan het heersende 'gebrek aan belangstelling in het militaire wezen'. Toen bij het verschijnen van de tweede editie duidelijk werd wie de auteurs van de brochure waren – Snouckaert van Schauburg en De Bas – zag de redactie in 'de op het gebied onzer legergeschiedenis geëerde namen der Schrijvers' een garantie dat hun voorstellen gepaste aandacht zouden krijgen. Dat er sprake was van een zorgvuldig georkestreerde actie waarbij koningin-regentes Emma nauw betrokken was, kunnen de lezers van het militaire vaktijdschrift pas nu, 125 jaar later, lezen. De opschriften kwamen er inderdaad, maar pas in 1896, na een interventie van de minister van Oorlog, Seyffardt, die wist te bewerkstelligen dat zij het karakter kregen van een dapperheidsonderscheiding voor de betrokken eenheden.

Sinds 1896 zijn aan onderdelen van de krijgsmacht meerdere opschriften verleend, onder meer voor de krijgsverrichtingen tijdens de Tweede Wereldoorlog en in Nederlands-Indië. Het meest recent is de toekenning in 2012 van het opschrift 'Kosovo 1999' aan de Koninklijke Luchtmacht. Bij gebrek aan een meer algemene formele regelgeving voor vaandel- en standaardopschriften is in al deze gevallen expliciet of impliciet gebruik gemaakt van de overwegingen die in het Koninklijk Besluit van 1896 staan vermeld. Het mag duidelijk zijn dat de tamelijk algemene formulering ervan de nodige ruimte liet voor interpretatie – te beginnen met de commissie-Alewijn zelf, die de lat niet voor alle wapenfeiten op dezelfde hoogte had gelegd – maar dat laat onverlet dat het uitgangspunt sindsdien onveranderd is gebleven. Illustratief zijn de woorden waarmee de chef van de

FOTO NATIONAAL MILITAIR MUSEUM (NMM) SOESTERBERG

Pas bij het verschijnen van de tweede editie van Vaandels en Standaarden werd duidelijk dat Snouckaert van Schauburg de tweede auteur van die brochure was

Generale Staf, luitenant-generaal W. van Rijn, in 1970 zijn voorstel toelichtte om opschriften toe te kennen aan de regimenten van de Koninklijke Landmacht voor hun aandeel in de dekolonisatieoorlog in Nederlands-Indië: 'Het is geen kwestie van een opsomming van plaatsen waaraan herinneringen zijn verbonden doch er is stellig sprake van onderdelen die zich bijzonder hebben onderscheiden.'²¹ Aan dit beginsel, waarbij de opschriften als een collectieve dapperheidsonderscheiding worden beschouwd, ontleen de vaandel- en standaardopschriften binnen de Nederlandse krijgsmacht hun bijzondere betekenis. ■

21 NL-HaNA, Def / CVCS, 2.13.180, inv.nr. 18, notulen vergadering Comité Verenigde Chefs van Staven, 23 februari 1970.

Geneeskundige ondersteuning van landoptreden bij een grootschalig conflict

Of het ons nu uitkomt of niet, de Nederlandse krijgsmacht moet zich ook (weer) voorbereiden op grootschalig optreden in een hoog geweldsspectrum. Daarbij doet de vraag zich voor of de huidige militaire gezondheidszorg wel op de juiste wijze is ingericht om te kunnen voldoen aan de uitdagingen die een grootschalig conflict aan het operationeel gezondheidszorgsysteem stelt. Dit artikel laat zien dat de huidige middelen van de krijgsmacht bij lange na niet toereikend zijn om grootschalige gevechtsoperaties conform de op dit moment gestelde normen te kunnen ondersteunen. Het is dan ook noodzakelijk om de gehele geneeskundige keten, zowel kwantitatief als kwalitatief, te evalueren en aan te passen.

*Majoor W. Goes**

* Majoor Willem Goes is sinds maart 2017 werkzaam als Medical Planner bij de Duits/Nederlandse Division Schnelle Kräfte (DSK). In die hoedanigheid heeft hij bij diverse oefeningen ervaring opgedaan met het concept van geneeskundige ondersteuning bij *major combat operations*. Voor die tijd heeft hij in verschillende functies ervaring opgedaan binnen de gehele geneeskundige ondersteuningsketen. Zo was hij commandant van een chirurgisch peloton bij 400 Geneeskundig Bataljon (Role 2), pelotonscommandant bij een Luchtmobiel geneeskundig peloton (Role 1) en commandant van de vaktechnische opleiding voor officieren van de Geneeskundige Dienst bij het Defensie Gezondheidszorg Opleidings- en Trainingscentrum in Hilversum.

Enige tijd geleden traden de minister van Defensie en de Commandant der Strijdkrachten af na een vernietigend OvV-rapport dat was geschreven naar aanleiding van het mortierongeval tijdens de MINUSMA-missie in Mali. Het mortierongeval kostte twee militairen het leven en één militair raakte ernstig gewond. De reacties op het rapport lieten zien dat het beschikbaar hebben van juiste en voldoende

Medische evacuatie per helikopter in Afghanistan, 2011

FOTO MCD, E. KLUN

medische capaciteiten voor militaire operaties noodzakelijk is. Tevens werd duidelijk dat dit een zeer gevoelig (politiek) onderwerp is.

Het wiel opnieuw uitvinden?

De steeds veranderende veiligheidssituatie in de wereld heeft geleid tot een hernieuwde aandacht voor de verdediging van het eigen en bondgenootschappelijk grondgebied. De deelname van Nederlandse eenheden aan de Very High Readiness Joint Task Force (VJTF) en de enhanced Forward Presence (eFP) in Litouwen zijn hiervan sprekende voorbeelden. De krijgsmacht dient zich ook weer voor te bereiden op grootschalig optreden in een hoog geweldsspectrum. Als expeditieaire krijgsmacht hebben we veel ervaring met inzet in stabilisatieoperaties. Voor *major combat operations* moeten we echter het wiel deels opnieuw uitvinden, of in ieder geval wennen aan een nieuwe realiteit. Een van de gebieden waarop een nieuwe realiteit zich aandient is de operationele

gezondheidszorg. Binnen de expeditieaire krijgsmacht heeft de operationele gezondheidszorg een enorme sprong gemaakt op het gebied van de kwaliteit van geleverde zorg. Bestuurlijke richtlijnen en aanwijzingen als ‘SG V/26 Grondslagen, Hoofdlijnen en System-eisen voor de militaire gezondheidszorg’ dwongen de militaire gezondheidszorg zich te conformeren aan de in Nederland geldende tijdslijmieten en kwaliteitsnormen.

Recente oefeningen

Tijdens recente oefeningen, bijvoorbeeld Vital Sword, die 1 (GE/NL) eind 2017 hield, zijn computersimulaties gebruikt om een grootschalig conflict na te bootsen. Daarbij bleek het noodzakelijk de aantallen gewonden die de simulatie genereerde ruim naar beneden bij te stellen om de gewondenstroom voor de geoefende eenheden – Division Schnelle Kräfte en de 1e Duitse Panzer Division waren Primary Training Audience (PTA) – beheersbaar te houden.

De divisies bleken niet in staat om de aantallen gewonden op een juiste manier te 'verwerken'. Dat gold zowel voor het proces als voor de beschikbare middelen. De vraag of de huidige militaire gezondheidszorg op de juiste wijze is ingericht en toegerust om te kunnen voldoen aan de uitdagingen die een grootschalig conflict aan het gezondheidszorgsysteem zal stellen, is dan ook actueel.

Opzet artikel

Dit artikel gaat eerst in op de huidige samenstelling en inrichting van het operationeel gezondheidszorgsysteem bij het landoptreden. Hierbij komt zowel de doctrinair voorziene geneeskundige keten als de praktische invulling hiervan in recente missies met een expeditionair karakter aan de orde.

Vervolgens wordt een beeld geschetst van de verwachte omgeving waarin de geneeskundige dienst haar taken moet vervullen in het geval van een grootschalig conflict. Tevens komen de gewenste effecten die het geneeskundig

optreden moet bewerkstelligen aan bod. Ook wordt een vergelijking gemaakt tussen de huidige beschikbare middelen en werkwijzen, en de effecten die ermee kunnen worden bereikt.

Het artikel sluit af met een conclusie en geeft daarnaast een overzicht van onderwerpen die verder uitgewerkt moeten worden om het verschil tussen de huidige en de gewenste situatie te verkleinen.

Huidige inrichting operationeel militaire gezondheidszorg

De huidige militaire gezondheidszorg is ingericht op basis van de visie voor militaire gezondheidszorg 2015. Deze visie is in 2011 uitgegeven onder verantwoordelijkheid van de Hoogste Medische Autoriteit (HMA) en kwartiermaker militaire gezondheidszorg. Ze is geschreven als basis voor de blauwdruk van de reorganisaties van de militaire gezondheidszorg die zijn ingezet in 2011 en beoogde de militaire gezondheidszorg een toekomstbestendige structuur te geven.

Expeditionair optreden is daarbij als uitgangspunt genomen: 'De aard van missies waaraan de Nederlandse krijgsmacht deelneemt, is aan het veranderen. Er is sprake van een toename aan complexe missies op grotere afstand van Nederland, die worden uitgevoerd onder wisselende geweldsomstandigheden. De mentale en fysieke belasting voor militairen is toegenomen, de opgelopen trauma's zijn veelal ernstig en de behoefte aan specifieke, vaak meer complexe en langer durende gezondheidszorg is sterk toegenomen.'¹

Het moment waarop de visie is uitgegeven, vlak na de in medisch opzicht uiterst interessante periode van missies in Irak en Zuid-Afghanistan, verklaart waarom voor de huidige structuur en inrichting van onze militaire gezondheidszorg is gekozen. In de missies voorafgaand aan het opstellen aan de visie werden we namelijk geconfronteerd met slachtoffers die, hoewel gering in aantal, complexe trauma's hadden opgelopen. Dit relatief geringe aanbod aan

FOTO PHOENIX OOCCL

Bison Drawsko, oefening voor een grootschalig conventioneel conflict. De aard van het grootschalige gevecht vraagt om mobiele, zelfstandige, snel inzetbare Medical Treatment Facilities (MTF's) die binnen enkele uren een ruime hoeveelheid (chirurgische) capaciteit beschikbaar hebben

¹ HMA/kwartiermaker militaire gezondheidszorg, Visie Militaire Gezondheidszorg 2015 'Zorg voor inzetbaarheid, inzet voor zorg' (2011) 5.

Opwerkoefening voor operatie MINUSMA in Mali, 2015

FOTO MCD, G. VAN ES

gewonden maakte het mogelijk een operationeel gezondheidszorgsysteem in te richten dat in staat is hoogwaardige kwaliteit zorg te leveren.

Hoge eisen

Politiek en maatschappij stellen hoge eisen aan de gezondheidszorg voor alle militairen. De kwaliteitseisen zijn zelfs opgenomen als een van de grondslagen voor de militaire gezondheidszorg: 'De gezondheidszorg voor de krijgsmacht richt zich, met inachtneming van de omstandigheden waaronder de krijgsmacht moet opereren, de uitvoering van de operationele taak en de eisen die in dit kader aan het personeel worden gesteld, op de in Nederland civiel gebruikelijke

kwaliteitsnormen, de Nederlandse wetgeving en de Nederlandse professionele standaard'.²

Voor de inrichting van de geneeskundige keten is uitgegaan van een continu hoge kwaliteit van geleverde zorg vanaf het moment van gewond raken tot en met de eindbehandeling en revalidatie in Nederland. Planmatig moet er steeds voldoende gekwalificeerd geneeskundig

2 Aanwijzing SG V/26, Grondslagen, Hoofdlijnen en systeemeisen militaire gezondheidszorg (2007) 5.

FOTO MCD, H. HILLINGA

Role 1 Medical Treatment Facilities (MTF's) opvang van gewonden die eerder die dag op een bermbom zijn gereden, Gao, 2014

personeel beschikbaar zijn. Ervaringen uit recente missies als Afghanistan, Irak en zeker ook Mali laten zien dat het in voldoende mate voorhanden hebben van middelen voor Aero-medical Evacuation (AE) noodzakelijk is om te kunnen voldoen aan de gestelde tijds- en kwaliteitseisen. De patiëntenstroom wordt vanaf het niveau Brigade/Task Force gecoördineerd door een Patient Evacuation Coordination Cell (PECC). De PECC coördineert, dirigeert en registreert iedere individuele patiëntenbeweging binnen het operatiegebied.

De Role 2 en Role 3 Medical Treatment Facilities, waar hoogwaardige chirurgische ingrepen gedaan kunnen worden, hebben een veelal statisch karakter voor langdurige ontplooiing op compounds en bases. Hierbij moet ook vermeld worden dat er afgelopen jaren veel onderzoek is gedaan naar de haalbaarheid en wenselijkheid van het inzetten van bijvoorbeeld Forward Surgical Elements (FSE) om tegemoet te komen aan de incidentele noodzaak tijdelijk en plaatselijk beperkte chirurgische capaciteit naar voren te brengen.

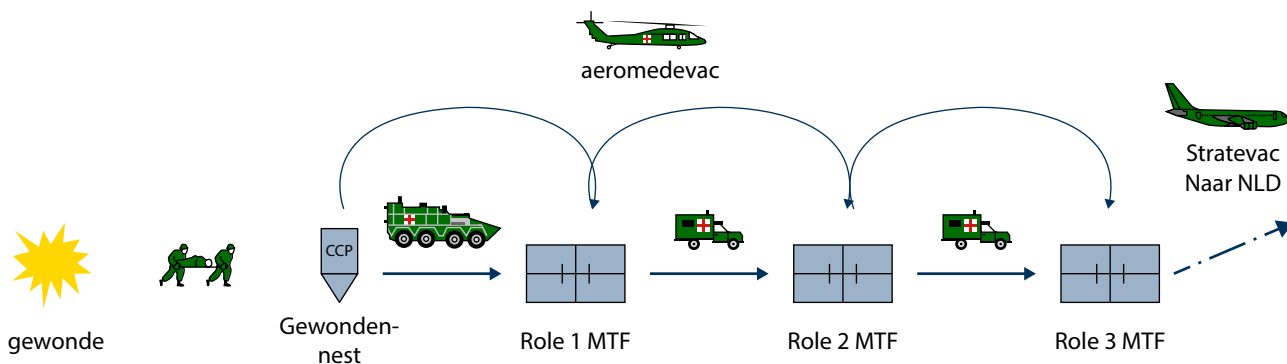
Hoogwaardige, kostbare middelen

Met de visie militaire gezondheidszorg 2015 is gekozen voor het ondersteunen van operationeel optreden met kwalitatief hoogwaardige medische zorg die voldoet aan de civiele kwaliteitsnormen. Hiervoor wordt binnen de geneeskundige afvoerketen gebruik gemaakt van (semi)statische elementen. Voor het vervoer van patiënten tussen de verschillende MTF's wordt gebruik gemaakt van hoogwaardige, maar kostbare en schaarse middelen.

Geneeskundige ondersteuning bij een grootschalig conflict

Het is opvallend dat zowel in de visie militaire gezondheidszorg 2015 als in de blauwdruk voor militaire gezondheidszorg de termen major combat operation of 'grootschalig conflict' niet terug te vinden zijn. Hoewel de visie en de

Grondvorm operationeel gezondheidszorgsysteem

Na beoordeling en classificatie van de gewonden (triage) door een arts worden ze naar het Chinese ziekenhuis in Gao, Mali, gebracht (2014)

FOTO MCD, H. HILLINGA

blauwdruk als vanzelfsprekend in het verlengde liggen van de capaciteitendoelstelling van de krijgsmacht, mogen we uit de visie opmaken dat het grootschalig conflict niet bovenaan de lijst met prioriteiten heeft gestaan bij het inrichten van de geneeskundige dienst van Defensie. Het is daarom interessant te bezien of het met de huidige elementen voor operationele gezondheidszorg mogelijk is een grootschalig conflict te ondersteunen.

Verwachte aantallen gewonden

In eerste instantie is het van belang duidelijk te hebben hoe de omgeving eruit ziet voor de operationeel geneeskundige dienst in het geval van een grootschalig conflict. Daarbij is het relevant om te kijken naar verwachte aantallen en de soorten gewonden. Als we weten hoeveel

slachtoffers te verwachten zijn, is het eenvoudig te bepalen in hoeverre de huidige capaciteit zich verhoudt tot de noodzakelijke capaciteit. Er bestaan geen computersimulaties die exact aan kunnen geven waar, wanneer en op welk moment welke slachtoffers gaan vallen. Toch zijn er voldoende rekenmodellen die een goede benadering geven van de te verwachten aantallen gewonden (Casualty Rate Estimate, CRE) in geval van grootschalige gevechtsoperaties. Voorbeelden hiervan zijn de NATO ACE Directive 85/8 en de Amerikaanse Modified/Medical Course Of Action Tool (MCOAT). Hoewel de ACE Directive 85/8 dateert uit 1993, is dit formeel nog het gangbare document om verliesverwachtingen te berekenen voor major combat operations. Gebleken is dat, in ieder geval voor de kleinere gevechtsverbanden als het compagnies-

en pelotonsniveau, de verliesverwachtingen op basis van de berekeningen van de ACE Directive 85/8 nagenoeg gelijke aantallen slachtoffers geven als er in werkelijkheid zijn gevallen bij gevechtssituaties tijdens bijvoorbeeld Operation Iraqi Freedom en Operation Enduring Freedom. De ACE Directive 85/8 is dus zeker niet achterhaald. Bij gebrek aan een goed alternatief is er geen reden te twijfelen aan de hierdoor berekende verliesverwachting. Recente conflicten, bijvoorbeeld in Oekraïne, tonen ook aan dat het aantal militaire slachtoffers hoog op kan lopen. Een sprekend voorbeeld is de 'Slag om Ilovaisk', die plaatsvond in augustus 2014. Volgens het Ukraine Crisis Media Centre vielen in enkele dagen tijd, toen er tegen een reguliere tegenstander werd opgetreden, onder Oekraïense troepen 429 gewonden en 366 doden te betreuren.

Nederlandse en Duitse berekeningen

Zowel het Nederlandse Kenniscentrum van het Defensie Gezondheidszorg Opleidings- en Trainingscentrum als de Duitse Sanitätsdienst der Bundeswehr hebben berekeningen over te

verwachten aantallen gewonden tijdens groot-schalige gevechtsooperaties verder uitgewerkt. De uitkomsten laten voor beide krijgsmachten hoge aantallen gewonden zien. De in Nederland uitgevoerde berekeningen laten zien dat er bij optreden in het hoogste geweldsspectrum per Nederlandse Bataljons Taak Groep (BTG) van ongeveer duizend militairen, rekening moet worden gehouden met 205 uitgevallen militairen per dag, onder wie 143 militairen Wounded In Action (WIA).

Voor een Nederlandse brigade, met een sterkte van 4500 militairen, geven de berekeningen het aantal van 217 WIA per 24 uur. De Duitse berekeningen gaan uit van een verzorgingssterkte van zesduizend personen per brigade. Zij komen uit op 240 uitgevallen militairen per dag, van wie er 168 gewond zijn geraakt. Van die 168 heeft tweederde deel (66 procent) behoefte aan chirurgische behandeling. Dit komt neer op 112 chirurgische ingrepen per brigade per dag.

De in Nederland gemaakte berekeningen gaan niet in op de aantallen patiënten die chirurgie

Een gewonde militair wordt tijdens de meerdaagse operatie Ghat Mahay in Afghanistan (2009) naar de Blackhawk Medevac-helikopter gebracht

FOTO MCD, J.-K. DE MEESTER

nodig hebben, maar op zwaarte van de verwonding en triage-classificatie.³ Voor het bepalen van de totaal benodigde chirurgische capaciteit is alleen dat gegeven minder relevant.

Ervaringen Task Force Uruzgan

Als we op de Nederlandse eenheidsgrootte dezelfde berekening loslaten als die van de Sanitätsdienst der Bundeswehr (66 procent van de gewonden heeft chirurgische behandeling nodig), zou een Nederlandse brigade per dag 144 patiënten chirurgisch moeten behandelen. Dit aantal komt, toevalligerwijs, exact overeen met het aantal Battlefield Injuries van Nederlandse militairen tijdens vijf jaar Task Force Uruzgan.

Een Nederlandse Role 2 Enhanced MTF van 400 Geneeskundig bataljon heeft, uitgaande van een 'standaard' Role 2 met twee operatiekamers en twee chirurgische teams, een planmatige capaciteit van twaalf tot veertien OK's per 24 uur. Dit houdt in dat voor het ondersteunen van een Nederlandse brigade een chirurgische capaciteit met het equivalent van liefst tien Role 2E MTF's ingezet moet worden. 400 Geneeskundig Bataljon beschikt op dit moment over vier hospitaalcompagnieën. Het bataljon is daarmee in staat voor de totale Nederlandse krijgsmacht vier Role 2E MTF's uit te brengen.

Het ligt voor de hand in dit geval ook te kijken naar de aanwezige capaciteit van de *host nation*. Conflicten in het verleden hebben echter laten zien dat de civiele medische structuur in tijden van oorlog verre van betrouwbaar is. Beelden van verwoeste ziekenhuizen met een ernstig tekort aan medicijnen, verbandmiddelen, ziekenhuisbedden en medisch specialisten zijn eerder regel dan uitzondering. Het zou van weinig realiteitszin getuigen als de operationele keten voor militaire gezondheidszorg op juist die infrastructuur een beroep gaat doen.

Evacuatie van gewonden

Naast het belang van adequate chirurgische capaciteit is het evident dat de patiënten op het juiste moment in de juiste geneeskundige verzorgingsinstallatie terecht moeten komen. Dit is niet alleen in het belang van de patiënt. De operationele commandant heeft er een tactisch

FOTO MCD, E. VOIRSTENBOSCH

Artsen, verpleegkundigen en medisch specialisten 400 Geneeskundig Bataljon wachten op toestemming van de loadmaster om gewonden aan boord van een Chinook te brengen tijdens oefening Medic Diamond, 2011

belang bij dat gewonde militairen zo snel mogelijk vanuit de voorste lijn afgevoerd worden naar het achtergebied, aangezien ze een ernstige beperking zijn voor de manoeuvreervrijheid van de eenheid.

Voor de evacuatie van gewonden kan gebruik worden gemaakt van grond- of luchtgebonden afvoermiddelen. Het benodigde aantal helikopters dat beschikbaar is voor luchtgebonden evacuatie is afhankelijk van het type en de configuratie van de toestellen. Als de aanname wordt gedaan dat alle chirurgische patiënten liggend getransporteerd moeten worden zijn er,

³ Triage (schifting, medische selectie) omvat het rangschikken van gewonden (bij een ramp of oorlog) naar de ernst van de verwonding, waarbij de meest ernstig gewonde patiënten het eerst worden behandeld.

uitgaande van twaalf uur zuivere vliegtijd per dag, negen middelzware Medevac-helikopters (bijvoorbeeld de NH90) nodig om een brigade te ondersteunen. Het gaat dan bij dat aantal ook nog alleen om de gewondenafvoer vanuit de frontlijn naar een eerste MTF met chirurgische capaciteit.

Het inzetten van transportmiddelen met een grotere capaciteit, bijvoorbeeld de CH-47 Chinook, is voor deze schakel in de keten niet doelmatig. De behandelcapaciteit van een Role 1 MTF is daarvoor te gering. Die CH-47 is meer geschikt voor het transport tussen Role 2E MTF en een hoger echelon van zorg, zeker ook omdat daar veelal meer specialistisch vervoer met bijvoorbeeld Intensive Care-kwaliteit noodzakelijk is. Er zijn bij deze verliesverwachting, als aanvulling op de negen middelzware helikopters, minimaal vier CH-47 Medevac-helikopters per brigade nodig. Een belangrijke afweging bij optreden in het grootschalig conflict is de mogelijkheid tot het gebruik van AE-middelen. Het is nog maar de vraag in hoeverre luchtoverwicht in een grootschalig conflict gegarandeerd is, en dus of het mogelijk is een groot aantal gewonden door de lucht af te voeren. Van Forward Aeromedical Evacuation, het transport van gewonden vanaf het Point of Injury naar het eerste punt van behandeling, zal in ieder geval geen sprake kunnen zijn. De voornaamste wijze van patiën-

tenvervoer zal over de grond plaats moeten vinden. Dit heeft directe gevolgen voor omlooptijden en afstanden die de geneeskundige eenheden tot het front kunnen hebben.

Coördinatie verdient aandacht

Ook de aansturing en coördinatie binnen de geneeskundige keten verdient de nodige aandacht bij een grootschalig conflict. Tijdens oefeningen met een major combat scenario bleek het voor de PECC onmogelijk de grote aantallen slachtoffers op een goede wijze te 'verwerken'. Het gehele systeem van *reports* en *returns* en meldingen zoals dat op dit moment wordt ingevuld, werkt uitstekend bij stabilisatie-operaties, maar loopt volledig vast bij een grootschalig conflict.

De operationele context waarin het grootschalig conflict zich afspeelt kenmerkt zich door een grotere mobiliteit dan het min of meer statische optreden zoals tijdens de expeditionaire missies. Bij deze expeditionaire missies wordt, vanaf goed beveiligde compounds, een groot gebied bestreken. Grootschalige gevechtsoperaties kenmerken zich door een beweeglijk optreden van manoeuvre-eenheden en, indien tactisch nodig, over grote afstanden. De MTF's zullen het beweeglijk optreden moeten kunnen volgen en tegelijkertijd aan de tijdslijmieten blijven voldoen.

Als we kijken naar het grote aantal te verwachten slachtoffers is het niet logisch te veronderstellen dat kleine chirurgische elementen met een zeer beperkt voorzettingsvermogen, zoals bijvoorbeeld een FSE, hiervoor toereikend zijn. De meer statische Role 2E MTF's zijn daar vanwege de benodigde ontplooiingstijd van minimaal enkele dagen in elk geval ook niet geschikt voor. Dit nog afgezien van het feit dat de Role 2E MTF's niet de middelen hebben om zelfstandig te verplaatsen en dus, met een grote logistieke *footprint* van vele tientallen voertuigen, altijd een beroep zullen moeten doen op toch al schaarse logistieke capaciteit.

Afsluiting

Kortom, de huidige geneeskundige capaciteit van de krijgsmacht is bij lange na niet toereikend om

FOTO MCD. J. DIJKSTRA

Certificeringsoefening voor de Role2 van 400 GNK Bataljon in Vlissingen, 2017. In de zogeheten Role 2 en Role 3 Medical Treatment Facilities kunnen hoogwaardige chirurgische ingrepen worden gedaan

Luchtfoto van een Role 2E MTF. De meer statische Role 2 MTF's hebben een ontplooiingstijd van minimaal enkele dagen en hebben niet de middelen om zelfstandig te verplaatsen

FOTO MCD

grootschalige gevechtsoperaties conform de huidige normen te kunnen ondersteunen. Het geneeskundig ondersteunen van militair optreden in een grootschalig conflict heeft veel overeenkomsten met omstandigheden die tijdens vredesoperaties gedefinieerd worden als MASCAL (Mass Casualty) of Major Incidents. In MASCAL-omstandigheden, waarin het aantal gewonden het beschikbare aantal medische middelen overtreft,⁴ worden planmatig andere kwaliteitsnormen gehanteerd om het aanbod van gewonden te verwerken. 'Do the most for the most', is daarbij het adagium. Er wordt geaccepteerd dat niet iedereen onverkort de geneeskundige zorg krijgt die voldoet aan de in Nederland gebruikelijke kwaliteitsnormen; er wordt dus triage toegepast. Er is echter een essentieel verschil: bij een grootschalig conflict

kan de MASCAL-situatie zeer langdurig zijn. In tegenstelling tot bij een stabilisatieoperatie kan de operationele commandant niet eenvoudig besluiten na het incident over te gaan tot een 'low ops'-situatie, want er is een grote kans dat de regulier optredende vijand gebruik wil maken van het gecreëerde momentum.

Of deze manier van behandeling van gewonden planmatig geaccepteerd wordt bij een langdurig militair optreden in het hoogste geweldspectrum is een discussie die hoe dan ook gevoerd moet worden. Mocht het zo zijn dat dit wordt geaccepteerd, dan is de vraag interessant tot hoever afwijken van de civiele kwaliteitseisen

4 Kennis- en Trainingscentrum Geneeskundige Dienst, *Geneeskundig informatiebulletin 01: Contouren operationele gezondheidszorg landoptreden* (2015) 34.

FOTO MCD, B. NIJS

Medische evacuatie-oefening van Australisch en Nederlands personeel op vliegbasis Eindhoven, 2014. Intensieve internationale samenwerking is nodig om tegemoet te komen aan de uitdagingen die een grootschalig conflict aan de geneeskundige ondersteuning stelt

is toegestaan. Het ligt daarbij voor de hand als standaard de criteria te hanteren die bij Mass Casualty worden toegepast. Het spreekt voor zich dat een dergelijk besluit een keuze over mensenlevens is.

Doctrine aanpassen

Naast het bepalen van de gewenste kwaliteitsnormen is het hoe dan ook noodzakelijk de op dit moment geldende doctrines voor geneeskundige ondersteuning te evalueren en aan te passen. De aansturing en coördinatie van de gewondenstroom en de geneeskundige keten

zoals deze volgens de huidige doctrine wordt ingevuld is, zo bleek tijdens de gehouden oefeningen, in geen geval toereikend. Naast de evaluatie van kwaliteitsnormen en doctrines is het in ieder geval noodzakelijk, zo blijkt uit de berekeningen, de beschikbare geneeskundige capaciteit binnen de gehele keten significant te vergroten. Het gaat daarbij niet alleen om de beschikbare chirurgische capaciteit, maar ook om vervoerscapaciteit en voortzettingsvermogen. In de onlangs gepresenteerde *Defensienota 2018* is echter nagenoeg niet voorzien in financiële ruimte voor

de lucht niet kan worden gegarandeerd en de P-1 gewonden niet binnen twee uren voor een chirurgische behandeling bij een Role 3 geneeskundige inrichting kunnen worden aangeboden, kan tijdelijk algemeen chirurgische capaciteit (Role 2+) in het brigadevak worden ontplooid. Deze capaciteit wordt geleverd met behulp van mobiele geneeskundige operatiekamersystemen (mogos). De mogospelotons zijn mobiel en kunnen zelfstandig op een door de brigade bepaalde locatie ontplooiën'.⁵

Het MOGOS-systeem bestaat sinds 2015 niet meer, maar het 'effect' dat het kon leveren – snelle, zelfstandige en grote chirurgische capaciteit in het brigadevak – is dringend nodig voor het ondersteunen bij een grootschalig conflict.

Internationale samenwerking

Dit benodigde effect kan uiteraard op verschillende manieren worden bereikt. Zeker in de huidige tijd met de ontwikkeling naar een adaptieve krijgsmacht en de steeds intensievere internationale samenwerking zijn er veel mogelijkheden om tegemoet te komen aan de uitdagingen die een grootschalig conflict aan de geneeskundige ondersteuning stelt.

Welke oplossing er uiteindelijk ook wordt gevonden, zeker is dat het een tijdrovende en kostbare aangelegenheid zal worden om de militaire gezondheidszorg voor te bereiden op de nieuwe werkelijkheid. De uitdagingen waar de geneeskundige dienst in het geval van major combat operations voor komt te staan vragen om duidelijke richtlijnen en kaders van de politieke en militaire leiding van Defensie. Om de grote aantallen gewonden tijdens een grootschalig conflict te kunnen behandelen moet de geneeskundige dienst deze richtlijnen pragmatisch benaderen en invullen. Op dit moment niet proactief handelen, door lastige vragen en de daarmee samenhangende dilemma's uit de weg te gaan, is een recept voor een zekere catastrofe. Er is geen tijd meer te verliezen. ■

structurele en substantiële uitbreiding van de geneeskundige capaciteiten.

De aard van het grootschalige gevecht vraagt om mobiele, zelfstandige, snel inzetbare MTF's die binnen enkele uren een ruime hoeveelheid (chirurgische) capaciteit beschikbaar hebben. Deze MTF's zijn op dit moment in Nederland niet voorhanden. Om te zien hoe daar in het verleden invulling aan gegeven werd, is het interessant de ogenschijnlijk verouderde doctrines van zestien jaar geleden onder het stof vandaan te halen.

Zo geeft het *Handboek 8-1/0* uit 2002 een doctrinair antwoord op het in voldoende mate voorhanden hebben van chirurgische behandelcapaciteit: 'Wanneer geneeskundige afvoer door

5 Inspecteur Geneeskundige Dienst KL, HB 8-1/0 *HANDBOEK Gezondheidszorg KL* (2002) 7-4.

De islamitische inlichtingenstaat

De Stasi als leermeester?

Het kortstondige bestaan van de Islamitische Staat (IS) als territoriale eenheid was gruwelijk en doeltreffend. En raadselachtig: veel details worden nog verhuld door de stofwolken van de rasante opkomst en ondergang van het kalifaat. Wellicht komen we later meer te weten over de organisatie, de leiders en de praktijken van bestuur en administratie die IS zo succesvol lieten lijken. In afwachting daarvan moeten we het doen met brokstukken, enkele rapportages van dappere journalisten, interviews met IS-leiders en berichten uit Irak en Syrië. Toch is er al iets te zeggen over het traject van IS' ontwikkeling tot een inlichtingenstaat. Het kalifaat kwam niet uit de lucht vallen, net zo min als de technieken en modus operandi waarvan het gebruik maakte. Ze herinneren aan de grondigheid waarmee de Oost-Duitse Stasi een fijnmazig inlichtingennetwerk had opgezet. De Oost-Duitsers exporteerden kennis naar het Midden-Oosten en hebben daarmee mogelijk indirect IS geïnspireerd. Wij verkennen hier de Stasi-invloed op het kalifaat.

*Beatrice de Graaf en Saskia Pothoven**

Het leven in het kalifaat van Islamitische Staat leek verbijsterend nieuw en schokkend: de onthoofdingen, de overtreffende trap van mensonterende martelpraktijken en de uiterst professionele wijze waarop die praktijken op internet als rekruterings- en propaganda-middel werden ingezet. De schokkende aspecten verhulden dat een aantal kenmerken van IS minder nieuw was dan op het eerste gezicht leek. In dit artikel stellen wij dat een deel van het kortstondige succes, met name de opbouw en de uitvoering van IS als inlichtingenstaat, is terug te voeren op de lessen die de eerste IS-leiders kregen van Oost-Duitse instructeurs als kolonels van de Iraakse leider Saddam Hoessein. De Duitse Democratische Republiek leverde een soort communistische ontwikkelingshulp aan het Midden-Oosten.¹

Tegen de achtergrond van de gaten in onze kennis over IS is het relevant te onderzoeken in hoeverre het karakter van de IS als inlichtingenstaat en de al dan niet vermeende effectiviteit van IS in het uitvoeren van controle en het uitvoeren van operaties, is terug te voeren op de Stasi-technieken die het kalifaat had geërfd van Iraakse Ba'ath-kolonels. Wat hun rol precies is, is nog steeds omstreden. Craig Whiteside beweerde recent dat de salafistische ideologie en de invloed van al-Qaida van groter belang zijn geweest op de ontwikkeling van IS dan die van de Ba'ath-officieren. Hij kan de relevantie van de officieren evenwel niet goed empirisch weerleggen. Bovendien mist hij in zijn betoog de unieke positie van het inlichtingen- en veiligheidsapparaat in de opbouw van IS, doordat hij teveel het salafistische en jihadistische gedachtengoed benadrukt.² Wij leveren met dit artikel een nieuwe bijdrage aan het debat over het ontstaan van het kalifaat door de IS ten eerste als een inlichtingenstaat te definiëren, dat wil zeggen als een administratieve en bestuurlijke eenheid waar de inlichtingen- en veiligheidsdienst door alle bestuurlijke instanties trekt, inclusief de sociale en militaire³. Daarnaast traceren we de invloed van voormalig communistische inlichtingenofficieren en inzichten daarop. We durven de uitdaging van deze vraagstelling aan, omdat we nieuw materiaal uit de Stasi-archieven hebben gevonden waarmee

goed in kaart is te brengen hoe omvattend het Ministerium für Staatssicherheit (MfS, Stasi) de partijen in het Midden-Oosten, in het bijzonder Syrië en Irak, heeft beïnvloed. Ook zijn er afdoende aanknopingspunten op personeel (de continuïteit van Ba'ath-officieren bij de opbouw van de IS) en organisatorisch vlak (de opbouw en structuur van het inlichtingenapparaat van IS) die wijzen op zo'n vorm van (indirecte) beïnvloeding. Bij gebrek aan bronnenmateriaal uit en van de IS anno 2017, nemen we dus de vrijheid om die indirecte invloed van de Stasi op basis van het materiaal dat er wél is, in kaart te brengen. Met het oog op de toekomst van IS en de capaciteit van de door IS getrainde inlichtingeninstructeurs is de relevantie van deze vraag groot genoeg. Een terroristische organisatie die zo snel een zo omvattend inlichtingenapparaat wist op te bouwen, is immers historisch net zo zeldzaam als potentieel gevaarlijk.

Uitgangspunt

Hoewel het vooralsnog onmogelijk is om (directe) invloed van de Stasi op het inlichtingenapparaat van ISIS, de Emni⁴, met harde bewijzen te duiden, zijn er veel indicaties dat er in de afgelopen decennia ten minste tot op zekere hoogte sprake is geweest van invloed. Om de waarschijnlijkheid van een directe of indirecte overdracht van inlichtingenkennis en -vaardig-

* Prof. dr. B.A. de Graaf is hoogleraar Geschiedenis van de Internationale Betrekkingen aan de Universiteit Utrecht. S.H. Pothoven MA is afgestudeerd aan de Universiteit Utrecht en momenteel beleidsmedewerker op de Bestuursstaf van het ministerie van Defensie.

- 1 Zie bijvoorbeeld Lutz Maeke, *DDR und PLO. Die Palästinapolitik des SED-Staates* (Oldenbourg, De Gruyter, 2017); Hermann Wentker, *Aussenpolitik in engen Grenzen. Die DDR im internationalen System, 1949-1989* (München, Oldenbourg Verlag, 2007).
- 2 Zie ook Craig Whiteside, 'A Pedigree of Terror. The Myth of the Ba'athist Influence in the Islamic State Movement', *Perspectives on Terrorism*, 11 (2017) 3.
- 3 De DDR gold als inlichtingenstaat net als Saddams Irak. Zie voor het begrip inlichtingenstaat: William W. Keller, *The Liberals and J. Edgar Hoover. Rise and Fall of a Domestic Intelligence State* (Princeton, Princeton University Press, 2014) hoofdstuk 5.
- 4 De Emni was/is verantwoordelijk voor het verzamelen van inlichtingen binnen en buiten de IS, alsmede voor het plannen en uitvoeren van buitenlandse operaties. Zie ook Anne Speckhard en Ahmet S. Yayla, *The ISIS Emni: The Inner Workings and Origins of ISIS's Intelligence Apparatus. Research report*, (International Center for the Study of Violent Extremism, December 2016).

heden tussen de Stasi en de Emni te verkennen moet worden gekeken naar het vertalingsproces van deze kennis door de jaren heen. Dit is een proces waarbij kennis verloren gaat en waarbij kennis vanuit andere bronnen wordt vergaard. Dit artikel erkent dat er in de loop van de jaren diverse bronnen van invloed zijn geweest op de uiteindelijke totstandkoming van het kalifaat. Die andere bronnen zullen we hier verder niet kunnen onderzoeken. Wij richten ons op de continuïteit van inlichtingen- en kennisoverdracht tussen de Stasi en Emni met de Iraakse Ba'ath-partij als verbindende schakel.

Voor het duiden van de continuïteit is een schaal van invloedsmeting ontwikkeld op basis van de theorie van *policy transfer* en de hieraan gerelateerde theorie van *institutional transplantation*. Volgens de theorie van *policy transfer* kunnen kennis over beleid, administratieve regelingen en instituties in zowel tijd en ruimte – dus naar andere landen of andere bestuurlijke situaties – worden overgedragen.⁵ *Institutional transplantation* houdt in dat het ene land de 'politieke instituties, manieren van zakendoen, managementpraktijken en beleid' van een ander land geheel of gedeeltelijk overneemt.⁶ De motieven van landen die institutionele transplantatie toepassen, zijn divers. Maar het algemene doel is om de eigen bestuurs technieken te verbeteren. Het lenen, overnemen en kopiëren van (delen van) succesvolle praktijken in andere landen wordt gezien als een manier

5 Mark Evans en Jonathan Davies, 'Understanding Policy Transfer. A Multi-level, Multi-disciplinary Perspective', *Public administration*, 77 (2002) 2: 361.

6 Virginie Mamadouh, Martin de Jong en Konstantinos Lalenis, 'An introduction to institutional transplantation', in: idem (red.), *The Theory and Practice of Institutional Transplantation* (Dordrecht, Springer, 2002) 3.

Hoofdkwartier Ministerium für Staatssicherheit (MfS of Stasi)

FOTO BUNDESBEAUFTRAGTER FÜR DIE STASI-UNTERLAGEN (BSTU)

om de eigen ontwikkeling van beleid en organisatie te versnellen en zo de eigen doelen gunstiger, tegen lagere kosten, te bereiken.⁷

De schaal van invloedsmeting die voor dit onderzoek is ontwikkeld, bestaat uit vier niveaus. Het eerste niveau is dat van de 'lage en indirecte invloed'. Bij een vergelijking tussen de Stasi en de Emni zullen we dit niveau aanvinken wanneer er niet genoeg bewijs voor policy transfer is, maar wanneer wel duidelijk zichtbaar is dat er vergelijkbare praktijken en technieken zijn gebruikt. Het tweede niveau betreft 'matige en indirecte invloed'. Dit niveau vinken we aan wanneer sprake is van opvallende overeenkomsten én van concrete indicaties van policy transfer. De derde categorie is die van 'medium en directe invloed'. Ze wordt gebruikt om invloeden aan te duiden die ofwel het resultaat zijn van directe samenwerking tussen de Stasi en de Ba'ath, ofwel van kennisoverdracht door Ba'ath-officieren die zich bij IS hadden aangesloten (en waarvoor we archiefbewijs hebben gevonden). Dit geldt ook voor de vierde categorie, 'sterke en directe invloed'. Dit niveau hebben we aangevinkt wanneer die samenwerking en policy transfer ook expliciet in de documenten worden bevestigd.

We zullen de vormen van invloed traceren via het chronologisch verloop in de raakvlakken tussen het Oost-Duitse MfS en zijn contactpersonen en partijen in het Midden-Oosten. Dat doen we aan de hand van secundaire literatuur, mediaberichtgeving en eigen gevonden bronnen in het Stasi-archief in Berlijn, de Bundesbeauftragter für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik (BStU). Maar we beginnen met een kort overzicht van de interventie van de DDR en de Stasi in het Midden-Oosten.

De Stasi en het Midden-Oosten

De Stasi of MfS was in de Duitse Democratische Republiek (DDR) verantwoordelijk voor de binnenlandse en buitenlandse civiele inlichtingenvergaring. Hoewel de MfS pas officieel in 1950 werd opgericht, was de veiligheidsstak van

de Oost-Duitse communistische partij van meet af aan betrokken bij de omvorming van de Oost-Duitse deelstaten in een socialistische eenheidsstaat. De Duitse communistische partijleiders die voor en tijdens de oorlog naar Moskou waren gevlucht, kwamen al voor het einde van de oorlog, in april 1945, onder bescherming van de Sovjets terug naar de *sowjetische Besatzungszone*. Daar begonnen ze meteen met de opbouw van een veiligheidspolitie. Simpel gezegd was het na 1945 voor de Oost-Europese communisten, onder toezicht van Moskou, zaak om de socialistische heerschappij van de volkspartij veilig te stellen. Dat deden ze door vijanden van de volkspartij, de saboteurs en vijandelijk-negatieve krachten, achter de eigen linies te identificeren en uit te schakelen. De veiligheidsdienst had ruime bevoegdheden: hij was politie, inlichtingendienst, veiligheidsorgaan ineen, had eigen gevangenen, ondervragers en zelfs rechters. Voor iedereen die in handen kwam van de latere MfS, was de cirkel van opsporing, inlichtingenvergaring, veroordeling en repressie gesloten.⁸ Weliswaar nam de fysieke onderdrukking na 1953 af, maar de Stasi-gevangenen bleven tot de opheffing van de DDR bestaan. Ze waren een zwart gat voor iedereen die er als politieke gevangene in verdween. Karakteristiek voor de opbouw van de DDR (naar voorbeeld van de Sovjet-Unie) was dat het een dubbele staat was. Naar buiten toe wekte de DDR de schijn een democratische republiek te zijn, met een grondwet en trias politica. Achter de schermen trok de Sozialistische Einheitspartei Deutschlands (SED) aan alle touwtjes. De Stasi was *Schild und Schwert der Partei* – de ijzeren ruggengraat van een inlichtingenstaat. Naarmate vanaf 1970 (via de *Ostpolitik* van de West-Duitse regering-Brandt) de toenadering tot het Westen toenam en de Muur enigszins doorlaatbaar werd, namen ook de psychologische controle en infiltratie in eigen land en daarbuiten toe. Vóór alles verzamelde de Stasi dossiers om de DDR-burgers via

⁷ Idem.

⁸ Jens Gieseke, *Die DDR Staatssicherheit: Schild und Schwert der Partei* (Bonn, Bundeszentrale für Politische Bildung, 2000) 12.

chantage, druk, verleiding en manipulatie onder controle te houden.⁹

Ook de buitenlandse inlichtingenactiviteiten stonden in dienst van de controle van de partij. Voor de DDR waren *feindlich-negative Kräfte* en *politische Untergrundaktivitäten* (PID en PUT) de belangrijkste gevaren voor die controle.¹⁰ De Stasi leverde de partij informatie om de burgers en de samenleving via technieken van verdeel en heers onder de duim te houden. Vanaf de jaren zeventig beseften Moskou en Oost-Berlijn dat buitenlandse contacten niet alleen belangrijk waren voor export en informatie, maar dat de Oost-Europese landen ook dringend bondgenoten nodig hadden in de ideologische strijd tegen het kapitalistische, 'imperialistische' Westen dat zijn invloedssfeer immers ook probeerde uit te breiden in de niet-westerse wereld.¹¹ De DDR wilde bovendien graag diplomatiek erkend worden als autonome staat in de internationale arena.¹² Vanuit die dubbele optiek – verlangen naar erkenning en ideologische strijd tegen het imperialistische Westen – bood Oost-Berlijn (als juniorpartner van Moskou) communistische ontwikkelingshulp aan landen in het Midden-Oosten, Zuid-Amerika

FOTO BUNDESARCHIV

De Oost-Duitse minister van Staatsveiligheid Erich Mielke legde de basis voor de jarenlange samenwerking op inlichtingengebied tussen de DDR en Irak

en Afrika. En Cuba, Irak en Syrië konden vanaf 1970 hun elitestudenten naar Oost-Berlijn sturen. Uit ons onderzoek in de Stasi-archieven blijkt nadrukkelijk dat de studenten op verzoek van hun regeringen jaarlijks een twee maanden durende opleiding genoten in de DDR, onder meer aan de Stasi-universiteit in Potsdam. We konden berekenen dat vanaf 1969 honderden officieren uit Egypte, Syrië, Jemen, en Irak in Berlijn zijn opgeleid en getraind.¹³

De Stasi en Irak

Tussen 1969 en het einde van de Koude Oorlog onderhielden de DDR en Irak een inlichtingenrelatie. Dat begon in 1969 met een memo van de Iraakse consul in Oost-Berlijn aan het Oost-Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken. Namens de Iraakse regering informeerde hij naar de mogelijkheden om inlichtingenofficieren door de Stasi te laten opleiden.¹⁴ Korte tijd later reisde de Iraakse algemene directeur

- 9 Zie over de slachtoffers van de Stasi: Beatrice de Graaf, 'Slachtoffers van de Stasi of van de Stasi-archieven? Het debat over de nalatenschap van de Oost-Duitse geheime dienst, 1990-2005', in: Patrick Dassen en Ton Nijhuis (red.), *Duitsers als slachtoffers. Het einde van een taboe* (Amsterdam, Mets & Schilt, 2007) 431-463. Zie over de toename van buitenlandse contacten van de DDR én van de Stasi: Idem, *Over de Muur. De DDR, de Nederlandse kerken en de vredesbeweging* (Amsterdam, Boom, 2004).
- 10 Jens Gieseke, 'Deutsche Demokratische Republik. Organisation und Struktur,' in: Łukasz Kamiński e.a. (red.), *Handbuch der Kommunistischen Geheimdienste in Osteuropa 1944-1991* (Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2009), 225; Thomas Auerbach e.a., *Hauptabteilung XX: Staatsapparat, Blockparteien, Kirchen, Kultur, »politischer Untergrund«* (Berlijn, BStU, 2008), 20; Helmut Müller-Enbergs, *Hauptverwaltung A (HV A): Aufgaben -Strukturen -Quellen* (Berlijn, BStU, 2011); Hubertus Knabe, *West-Arbeit des MfS. Das Zusammenspiel von „Aufklärung“ und „Abwehr“* (Berlijn, Ch. Links Verlag, 1999).
- 11 Christopher Andrew en Vasilii Mitrokhin, *The World Was Going Our Way: The KGB and the Battle for the Third World*. (New York, Basic Books, 2005) 141.
- 12 Joseph Sassoon, 'The East German Ministry for State Security and Iraq, 1967-1989', *Journal of Cold War Studies*, 16 (Harvard, 2014) 1:5.
- 13 Hauptverwaltung A (HV A), Departement III/C, 'Voorstel voor Maatregelen voor Steun aan de Staatsveiligheid van de Iraakse Republiek door de DDR', 19 juni 1969. BStU, ZA, SdM 1060; Zie ook Madlen Schäfer, *Die Zusammenarbeit der Geheimdienste der DDR und Syriens in den 1970er und 1980er Jahren* (Maagdenburg, BA-scriptie, 2011).
- 14 MfS, 'Brief van Otto Winzer aan kameraad kolonel-generaal Erich Mielke', 16 juni 1969. BStU, Zentralarchiv (ZA), Sekretariat des Ministers (SdM) 1060.

voor veiligheid, al-Ani¹⁵ in het geheim naar Oost-Berlijn. Aan de plaatsvervangende minister van Defensie, kolonel Kurt Wagner, legde al-Ani uit waarom Irak de steun van Oost-Duitsland nodig had. De Ba'athpartij was een jaar eerder via een coup aan de macht gekomen, maar slaagde er niet in haar veiligheidsapparaat op orde te krijgen. Daardoor lukte het niet inlichtingen in en uit landen als Iran, Saudi-Arabië, Koeweit en Israël te vergaren. Ook op het vlak van contraspionage miste Irak expertise. Volgens al-Ani hadden de Iraakse inlichtingendiensten dringend training nodig in geheime observatietechnieken, het gebruik van geheime inkt en het decoderen van vijandige berichten, het gebruik van transmitters en afluisterapparatuur, en het beschermen van belangrijke politieke figuren. Al-Ani vroeg Wagner ook om hulp voor het ontwikkelen en het aanschaffen van operationele inlichtingentechnologie, zoals opnameapparaten, transmitters, testinstrumenten, detectoren voor het opsporen van vijandige apparatuur of explosieven en leugendetectors. De DDR reageerde positief.¹⁶ In een gesprek tussen de minister van Staatsveiligheid, Erich Mielke, en de Iraakse minister van Binnenlandse Zaken, generaal Salih Mahdi Ammash, werd afgesproken dat Irak per keer vijf tot acht officieren naar Oost-Duitsland mocht sturen en dat de Stasi jaarlijks trainingssessies van zes tot acht weken zou organiseren. De officieren zouden van de Stasi leren hoe ze beschermings- en beveiligingsoperaties moesten uitvoeren en hoe ze operationele technieken konden toepassen zoals coderen, cryptografie en het plaatsen en gebruiken van microfoons en opnameapparatuur.¹⁷

Vanaf november 1969 volgden Iraakse inlichtingofficieren jaarlijks de cursussen. In dezelfde periode nam de Ba'athpartij haar Directoraat voor Algemene Veiligheid, *al-Amn al-'Amm*, onder handen met een grootschalige reorganisatie. In Stasiverslagen wordt over al-Ani gesproken als het hoofd van het 'algemeen directoraat voor algemene veiligheid', dus als degene die verantwoordelijk was voor de herstructurering.¹⁸ Al-Ani was tegelijkertijd de Stasi-liaison en repte in de uitwisseling met de Stasi en met Wagner ook over zijn pogingen om

FOTO BUNDESBEAUFTRAGTER FÜR DIE STASI-UNTERLAGEN (BSTU)

De verhoudingen tussen de DDR en Irak bekoelden vanaf de jaren zeventig. Toch werd in 1985 een nieuwe overeenkomst getekend voor de training van Iraakse officieren door de Stasi

de militaire inlichtingen- en veiligheidsdienst, de *Istikhbarat*, te moderniseren.¹⁹ Het is daarom waarschijnlijk dat hij ook officieren van deze dienst naar Oost-Duitsland stuurde. We kunnen voor de jaren zeventig spreken van een eerste-, tweede- en derdegraads niveau van uitwisseling tussen Irak en de DDR, aangezien er sprake was van expliciete afspraken vanuit de DDR om Iraakse officieren van zowel de binnenlandse als

- 15 Het is mogelijk dat al-Ani eigenlijk Nadhim Kazzar is, het hoofd van het Directoraat voor Algemene Veiligheid (*al-Amn al-'Amm*). Aangezien alleen de Iraakse overheid wist van zijn bezoek aan Berlijn, en niet de Iraakse ambassade aldaar, kan er ook een schuilnaam zijn gebruikt. Ook kan het gaan om Ahmad Khalil Ibrahim Samir al-Ani, een Iraakse diplomaat en mogelijk geheim agent, die een spion was in Praag en in 2003 werd gearresteerd door de Amerikanen.
- 16 Verslag van een bijeenkomst tussen generaal al-Ani en kolonel Wagner op 15 september 1969, Berlijn, MfS, Dept. III/C/3408, 18 september 1969. BStU, ZA, SdM 1465.
- 17 'Voorstel voor de ontvangst van de minister van Binnenlandse Zaken van de Iraakse Republiek door kameraad kolonel-generaal Mielke', Berlijn, 8 oktober 1969. BStU, ZA, SdM 1465.
- 18 Verslag van een bijeenkomst tussen generaal al-Ani en kolonel Wagner op 15 september 1969, Berlijn, MfS, Dept. III/C/3408, 18 september 1969. BStU, ZA, SdM 1465.
- 19 Hoewel de *Istikhbarat* niet bij naam genoemd wordt in de Stasi-documenten, komt al-Ani's beschrijving van de structuur en taken van de organisatie die hij wenst te veranderen zodanig overeen met die van de *Istikhbarat*, dat het zeer waarschijnlijk is dat het hier om dezelfde organisatie gaat. Zie ook de dossiers hierboven vermeld, BStU, ZA, SdM 1465.

buitenlandse en militaire veiligheidsdienst door de Stasi te laten trainen. Bij die trainingen ging het om operationele en technologische kennis, maar ook om inhoudelijke kennis over functie en organisatie van inlichtingenwerk.

Qua niveau van beïnvloeding kan – op basis van ons archiefonderzoek – in de jaren direct daarna zowel het derde niveau van directe en medium beïnvloeding alsmede het vierde niveau van expliciete beïnvloeding worden aangevinkt. Dat blijkt uit de structuur en opzet van de Mukhabarat, de Iraakse inlichtingendienst, die in 1973 tot stand kwam.²⁰ In deze organisatie herkennen we allerlei karakteristieke kenmerken van de structuur van de Stasi. Het Iraakse veiligheidscomplex was net zo uitgebreid als de Stasi; het verenigde binnenlandse en buitenlandse taken, contraspionage en politie- en opsporingstaken in één. Net als de Stasi had de Mukhabarat eigen gevangenis en rechtbanken. Net als de Stasi rapporteerde het hoofd van de veiligheidsdiensten direct aan de president/regeringsleider, en niet aan een minister.²¹ Beide organisaties waren zo opgezet dat ook in de eigen gelederen onvrede en dissent nauwegezet in de gaten werd gehouden en diensten elkaar bespioneerden.²² De opbouw en uitbreiding van de Mukhabarat viel precies in de jaren dat de uitwisseling met de DDR het meest intensief was. De Stasi adviseerde, trainde en hielp mee bij de opbouw van het ideologische onderdrukkingsapparaat van de Ba'athpartij. Net als in de DDR waren de inlichtingen- en

veiligheidsdiensten er niet voor volk of staat, maar waren ze schild en zwaard van de partij, vooral gericht om interne en externe partijvijanden uit te schakelen.

De socialistische solidariteit onder druk

Aan het eind van de jaren zeventig begon de relatie tussen Irak en de DDR te verslechteren. Vanuit Bagdad bleven de verzoeken om hulp, advies en assistentie binnenkomen.²³ In deze jaren vroegen de Iraakse liaisons Oost-Berlijn om meer kennis en middelen bij het bestrijden van misdaden tegen de staat, het uitvoeren en onderkennen van contraspionage, en het gebruik van technologie zoals radioverkenning (*reconnaissance*).²⁴ De DDR gaf echter veel vaker een negatief antwoord.²⁵ De belangrijkste reden hiervoor was de machtsovername door Saddam Hoessein in 1979. Zijn aantreden als president van Irak had de Stasi niet verwacht; Oost-Berlijn dacht dat generaal Ammash de nieuwe president zou worden.²⁶ Met Saddam als leider sloeg het Iraakse regime een nieuwe richting in; communisten werden steeds vaker vervolgd en de Ba'athpartij begon afstand te nemen van het socialisme. Saddam Hoessein zag het communisme als een groot gevaar, omdat steeds meer jongeren en intellectuelen zich ertoe agetrokken voelden.²⁷ Dat was voor de toekomst van het Ba'athisme – een Arabische vorm van socialisme die steeds meer een vorm van nationalisme werd – niet gunstig. De nieuwe generatie zou immers niet naar Bagdad, maar naar Moskou blijven kijken voor inspiratie. Tegen de achtergrond van die groeiende aantrekkingskracht van het internationale communisme op jongeren, besloot Hoessein meer samen te werken met buurlanden Saudi-Arabië en Jordanië – landen die in de ogen van Moskou en Oost-Berlijn ronduit imperialistisch, kapitalistisch en vooral pro-westers waren. De drie landen begonnen gezamenlijk jonge communisten op te sporen en te vervolgen.²⁸ Deze toenemende anticommunistische houding deed het enthousiasme in de DDR en bij de Stasi voor kennisuitwisseling met Ba'athofficieren zienderogen afnemen.

20 Kanan Makiya, *Republic of Fear: The Politics of Modern Iraq* (Berkeley, University of California Press, 1998) 15.

21 Joseph Sassoon, *Saddam Hussein's Ba'ath Party: Inside an Authoritarian Regime* (Cambridge, Cambridge University Press, 2011) 96.

22 Zie o.a. Makiya, *Republic of Fear*, xi; Sassoon, 'The East German Ministry for State Security and Iraq', 7.

23 Idem, 17.

24 MfS, HV A Dept. III, 'Relaties tussen de MfS van de DDR met inlichtingenorganen van de Iraakse Republiek', Berlijn, 27 februari 1986. BStU, ZA, Abteilung X 104.

25 MfS, HV A Dept. III, 'Standpunt met betrekking tot het Iraakse Verzoek', Berlijn, 28 Februari 1985. BStU, ZA, Abt. X 104.

26 MfS, HV A Dept. III/C, 'Informatie over generaal Salih Mahdi Ammash, vice-president en minister van Binnenlandse Zaken van de Iraakse Republiek', Berlijn, 8 oktober 1969. BStU, ZA, SdM 1465.

27 Sassoon, 'The East German Ministry for State Security and Iraq', 9.

28 MfS, HV A III/711, Memorandum, 16 oktober 1980. BStU, ZA, HA II 17923.

De speciale VS-gezant voor Irak Paul Bremer (m.) begon in 2003 met de de/athificatie van de Iraakse politiek en het ontslag van alle voormalige onder Saddam Hoessein dienende militairen

FOTO US ARMY, D. MYLES CULLEN

Irak haalde in de jaren tachtig ook de banden aan met Turkije, Marokko en de Verenigde Arabische Emiraten.²⁹ Voor de DDR was toen wel duidelijk dat het land niét de progressieve socialistische staat was die het had voorgegeven te zijn rond 1970. Toen Irak op het gebied van technologische ontwikkelingen relaties probeerde op te bouwen met de Verenigde Staten, Frankrijk, de BRD en Japan, ontstond er ook een veiligheidsrisico voor de DDR.³⁰ Wie weet waar de Oost-Duitse kennis, expertise en apparaten via Bagdad terecht zouden komen. De Iraakse pogingen van twee walletjes te eten in het professionaliseren van het veiligheidsapparaat, namen vanaf september 1980 verder toe door de oorlog met Iran. Bagdad had alle bondgenoten, partners en knowhow hard nodig. In de eerste twee oorlogsjaren weigerde het Oostblok om aan wie dan ook wapens te leveren, om conflictescalatie te voorkomen en een einde van de oorlog af te dwingen. Met de oorlog in Afghanistan had Moskou immers al genoeg te

stellen aan de zuidgrenzen. Daardoor zocht Bagdad nog meer toenadering tot de Verenigde Staten en verwaterden de contacten met de DDR verder.³¹

Toch stakte de uitwisseling tussen Irak en de DDR niet helemaal. Er was één domein waarop beide landen elkaar blijvend vonden, dat was de ontwikkeling van chemische wapens. In 1985 tekenden Bagdad en Oost-Berlijn een nieuwe overeenkomst voor jaarlijkse trainingssessies, bedoeld voor Iraakse veiligheidsofficieren, die door experts van de Nationale Volksarmee

29 Sassoon, 'The East German Ministry for State Security and Iraq', 12.

30 MfS, 'Rapport over het veiligheids- en defensieregime in de Iraakse Republiek', OU., 22 augustus 1987. BSTU, ZA, HA I 13758; Sassoon, 'The East German Ministry for State Security and Iraq', 15.

31 Sassoon, 'The East German Ministry for State Security and Iraq', 14. Zie ook: Bryan R. Gibson, *Covert Relationship: American Foreign Policy, Intelligence, and the Iran-Iraq War, 1980-1988* (Santa Barbara, ABC-CLIO, 2010); Adam Tarock, *The Superpowers' Involvement in the Iran-Iraq War* (Commack/New York, Nova Publishers, 1998).

zouden worden opgeleid en getraind in het ontwikkelen en gebruiken van chemische wapenfaciliteiten. Helaas zijn hierover weinig details bekend.³²

Kortom, de liefde bekoelde danig, maar er bleven nog steeds enkele gedeelde belangen en uitwisselingsgronden. Ondanks de afbouw van de inlichtingenrelatie in de jaren tachtig, bleef de Stasi trainingen, opleidingen en expertise aan officieren van de Ba'ath aanbieden. Talloze Iraakse officieren profiteerden daar vanaf 1970 van. Zij werden geschoold in het opbouwen, consolideren en bedienen van een ideologisch onderdrukkingsapparaat, een inlichtingenstaat met de daarbij behorende (chemische) wapens en technieken. Dezelfde officieren maakten na de val van het Iraakse regime in 2003 opnieuw een regimechange mee en werden weer ingezet bij het opbouwen en reorganiseren van het veiligheidsapparaat – dit keer niet voor een statelijke maar voor een niet-statelijke, terroristische organisatie.

Saddams kolonels en de oprichting van de Islamitische Staat

De Ba'athpartij had net als de Stasi een net van invloed en controle over de samenleving geworpen. In een wereld van angst en bedrog konden burgers vrij gemakkelijk als informant worden geworven en tegen elkaar worden opgezet. Net als in de DDR konden burens elkaar in Irak niet vertrouwen, verraadden kinderen hun ouders en keerden broers zich tegen zussen.³³ De Ba'athpartij indoctrineerde de jeugd, controleerde onderwijs en werkvloer en infiltreerde niet-statelijke organisaties (zoals

religieuze instanties en maatschappelijke organisaties). Het zijn allemaal essentiële kenmerken van een inlichtingenstaat³⁴ Het is zeer waarschijnlijk dat Iraakse inlichtingen-officieren van de Stasi leerden hoe zij de technieken van PID & PUT konden gebruiken om burgers te monitoren en te onderdrukken. Die binnenlandse opzet van het Iraakse veiligheidsapparaat lijkt zo veel op dat van de Stasi, dat hier tenminste van een tweede niveau van beïnvloeding gesproken kan worden.

In 2003 maakte de Amerikaanse inval een einde aan het Irak van Saddam Hoessein. President George W. Bush's speciale gezant Lewis Paul Bremer werd benoemd tot hoofd van de Voorlopige Regering. Zijn *Order No. 1* was het uitvaardigen van de Wet op de deba'athificatie. Die wet was geënt op de denazificatiepraktijken van na 1945 en voorzag in het ontslag en de zuivering van alle Irakezen die gediend hadden in een van de top vier-lagen van de Ba'athpartij of die gewerkt hadden in een van de top drie-lagen van de overheid. Zij werden uitgesloten van alle functies binnen de nieuwe regering, nationaal en lokaal. De wet regelde verder dat alle Iraakse militairen werden ontslagen. Dat leverde 400.000 ontslagen en verongelijkte militairen op – zonder functie, zonder uitzicht op een nieuwe baan, en vooral zonder pensioen.³⁵

De deba'athificatie is door veel politicologen en historici aangewezen als een van de grootste veroorzakers van de soennitische opstand die in 2003 begon. Duizenden ontslagen Ba'ath-officieren sloten zich aan bij rebellengroepen, onder meer bij het agressief optredende al-Qaida in Irak (AQI). Deze organisatie, die wel als één van de voorlopers van IS wordt gezien, werd geleid door de Jordaanse terrorist Abu Musab al-Zarqawi. Hij koesterde aanvankelijk veel achterdocht jegens de seculiere Ba'ath-officieren. De Ba'athpartij was voor hem teveel op een persoonlijkheidscultus rondom Saddam Hoessein gebouwd, ook al had Hoessein vanaf de jaren negentig de deuren van de partij ook voor salafisten opengezet.³⁶ Pas toen Abu Bakr al-Baghdadi het leiderschap van AQI overnam in 2010, begon de organisatie op grote schaal voormalige Ba'ath-officieren te rekruteren.³⁷

32 MfS, 'Informatie over het geplande Bezoek van een delegatie van het departement van Chemische Dienstverlening van de MfNV in de Iraakse Republiek', Berlijn, 27 september 1985. BStU, ZA, HA I 13558.

33 Makiya, *Republic of Fear*, xi.

34 Sassoon, 'The East German Ministry for State Security and Iraq', 23.

35 James P. Pfiffner, 'US Blunders in Iraq: De-Baathification and Disbanding the Army', *Intelligence and National Security*, 25 (2010) 1: 76; Liz Sly, 'The Hidden Hand behind the Islamic State Militants? Saddam Hussein's', *Washington Post*, 4 april 2015.

36 Sly, 'The Hidden Hand', *Washington Post*, 4 april 2015.

37 Idem.

Een van deze Iraakse officieren was Haji Bakr, de man die bekend staat als ‘de architect van de Islamitische Staat’.

Haji Bakr

Het succes van IS kan met name toegeschreven worden aan haar mysterieuze inlichtingen-apparaat, de Emni. De weinige informatie die we hierover hebben is afkomstig van de blueprints van Haji Bakr. Hij was als officier gestationeerd op de vliegbasis van Habbaniya, waar hij werkte voor de geheime dienst van de luchtafweerdienst. Nadat hij in het kader van de deba’athificatie in 2003 werd ontslagen, sloot hij zich aan bij de terroristische groepering van al-Zarqawi in de provincie Anbar in het westen van Irak. Bakr krom op tot één van de leiders van de soennitische opstand en moest dat bekopen met gevangenisstraffen in Camp Bucca en in de beruchte Abu Ghraib-gevangenis (2006-2008).³⁸

Ook in de gevangenis zat Bakr niet stil. In Camp Bucca bracht hij jihadisten en voormalige Ba’athofficieren bijeen. Voor de jihadisten was de militaire- en inlichtingenkennis van de voormalige officieren noodzakelijk voor het professionaliseren van hun rebellenbende. Voor de officieren was het religieuze fanatisme van de jihadisten een façade voor het verwerkelijken van hun eigenlijke doel; de macht in Irak terug krijgen. De terroristische groepering van al-Zarqawi, waarbij Bakr zich had aangesloten, was na een aantal transformaties en naamsveranderingen uitgegroeid tot ISI, de Islamitische Staat in Irak. In 2012 begon de groep uit te breiden en een aantal leden, waaronder Bakr, reisden naar Syrië. In Tall Rifat, ten noorden van Aleppo, ontwierp Bakr, ook wel *Lord of the Shadows* genoemd, de structuur van de Islamitische Staat. En hij bereidde er de oprichting van de Emni voor, de geheime dienst van IS.³⁹

FOTO US ARMY. A. HAMILTON

Veel Iraakse oud-militairen zaten gevangen in Camp Bucca. Daar werden ze, mét hun militaire- en inlichtingenkennis, geronseld voor de strijd voor de Islamitische Staat in Irak (ISI)

IS als Inlichtingenstaat

Toen de nieuwe leider van de Islamitische Staat Irak en islamitische geleerde Abu Bakr al-Baghdadi (in 1971 geboren als Ibrahim Awad

38 Christoph Reuter, ‘Secret Files Reveal the Structure of the Islamic State’, *Der Spiegel Online*, 18 april 2015.

39 Idem.

FOTO US ARMY

Abu Bakr al-Baghdadi riep
in juni 2014 het kalifaat uit

Ibrahim al-Badri) in juni 2014 het kalifaat uitriep, transformeerde hij de ISI van een rebellenbende in een proto-staat, uitgerust met sterk gemotiveerde en meedogenloze strijders. Het kalifaat had een doordachte en sterke organisatorische structuur, onder meer dankzij Bakr. Uit documenten blijkt dat er onder de kalifaat-leiders veel voormalige Ba'athofficieren waren. Helaas zijn er nog geen bewijzen dat Bakr ook in Oost-Berlijn was getraind. Van andere kolonels van al-Baghdadi weten we dat evenmin. Maar uit hun aantekeningen en organisatorische overwegingen voor het kalifaat blijkt dat ze grondig hadden nagedacht over de opzet van een repressie- en inlichtingenapparaat. Hier kunnen we dus al van een eerste niveau van beïnvloeding spreken, en wellicht ook van een klein percentage tweede niveau.

Naast normale taken en departementen die voor elke staatsvorm noodzakelijk zijn (onderwijs, scholing, openbare werken, et cetera), kende het kalifaat van meet af aan een parallelle structuur met een veiligheidsapparaat dat door alle geledingen van de Islamitische Staat liep.⁴⁰ Zo ook waren naast de normale strijdkrachten en uitvoerders van het kalifaat elite-eenheden opgericht en extra commandanten aangesteld. Zij opereerden parallel aan de formele militaire leiders. Belangrijke beslissingen werden binnen

De Emni was de ijzeren ruggengraat die door de hele samenleving heen de macht van het kalifaat intact hield

het kalifaat genomen door de Shuraraad, het formeel hoogste uitvoerende orgaan, maar ook door zogeheten mensen die losmaken en binden (*ahl al-hall wa'l-'aqd*).⁴¹ Zij waren in dienst van de Emni. Deze aspecten, in het bijzonder de volledige en geplande doordringing van alle centrale sociale en administratieve instituties door de inlichtingen- en veiligheidsdienst, weerspiegelen de inrichting van de inlichtingenstaat in Irak en de DDR.

Afgeleid van het Arabische woord voor vergaarde inlichtingen (*emniyyah*), is de Emni verantwoordelijk voor het verzamelen van binnenlandse en buitenlandse inlichtingen. De Emni is in het Westen vooral bekend als de organisatie die verantwoordelijk was voor het plannen van aanslagen wereldwijd. Het laatst bekende hoofdkwartier stond in de Syrische stad al-Bab, en het laatst bekende hoofd was IS-woordvoerder Abu Mohammad al-Adnani, die in augustus 2016 gedood werd bij een Amerikaanse droneaanval.⁴² Maar de Emni was net zo cruciaal voor het handhaven van het inlichtingen- en veiligheidsapparaat binnen het kalifaat. Alle bureaucratische instanties in de Islamitische Staat, zoals Shari'a en de rechtbanken, en de vele gedragsregels, stonden in dienst van één doel: het mogelijk maken van een totalitaire surveillance en controle over de eigen onderdanen.⁴³ De Emni had per dorp en plaats, en in de grote steden per wijk, eigen informanten en officieren. Zij rapporteerden aan het hoofdkwartier of gewone onderdanen én kalifaat-bestuurders zich aan de regels hielden. Net als in de DDR en Irak, binnen de Stasi en de Ba'athpartij, waren er speciale eenheden die de eigen dienst weer controleerden en verraders en

40 Anne Speckhard en Ahmet S. Yayla, 'The ISIS Emni: The Inner Workings and Origins of ISIS's Intelligence Apparatus', *Perspectives on Terrorism* 11 (2017) 1: 1-16, hier: 5.

41 Reuter, 'Secret Files'.

42 Speckhard en Yayla, 'The ISIS Emni: The Inner Workings and Origins of ISIS's Intelligence Apparatus', 5.

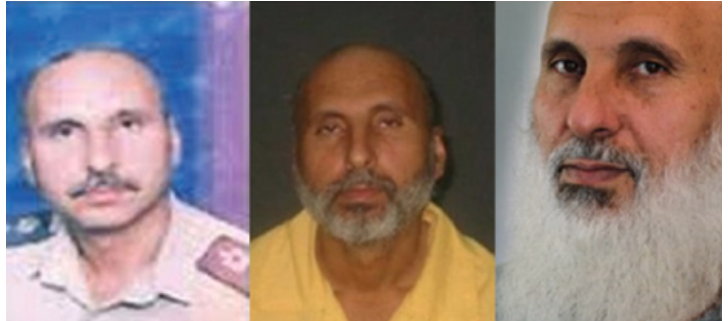
43 Reuter, 'Secret Files'.

vijanden er zo snel mogelijk uit filterden.⁴⁴ Het is dus zaak om voor de opbouw van al-Baghdadi's veiligheidsapparaat niet alleen naar de invloed van al-Qaida te kijken. Onder Bin Laden en al-Zarqawi was er immers geen extreem georganiseerde intelligence en contra-intelligencepoot opgezet. Haji Bakr had de nieuwe intelligenceorganisatie opgezet en ingericht en die deed veel eerder denken aan de communistische veiligheidsdiensten.⁴⁵

Binnen het kalifaat speelde de Emni een even grote rol als de inlichtingsdiensten van Oost-Duitsland en Irak. De Emni was niet alleen een geheime dienst, ze had ook een bestuurlijke autoriteit. In de situatie van oorlog, chaos en volslagen meedogenloosheid en willekeur onttaardde het werk van de dienst daarnaast al snel in primitief beulswerk. Dat maakt een vergelijking met de lang bestaande organisaties in vreedstijd zo precair; de Stasi bestond tenslotte zo'n veertig jaar, net als de Ba'athpartij en de Mukhabarat. Tegelijkertijd zien we hier terug welke rol een goed georganiseerde professionele inlichtingen- en veiligheidsdienst die door geen enkele beperking wordt geremd, kan spelen als hij er alléén op gericht is de macht te dienen. Om te begrijpen waarom het kalifaat zoveel trekken van een inlichtingenstaat vertoonde, en daarmee bijzonder veel waarde hechtte aan binnenlandse en buitenlandse controle en inlichtingenverzameling, moeten we niet alleen naar de ideologie van het kalifaat kijken, maar ook begrijpen hoe cruciaal de Emni als kernstructuur is geweest. Emni-officieren legden databases aan met gevoelige en compromiterende feiten over personen en gegevens over schulden, eigendom en relaties die vervolgens genadeloos tegen de inwoners van het kalifaat werden ingezet. Ze hielden eigen agenten doorlopend in de gaten, onderwierpen hen aan continue drills en controles, en onderhielden een wijdvertakt netwerk met buitenlandse contacten en agenten.

Was de Emni een soort Stasi?

Voordat we conclusies over de vormen en mate van beïnvloeding kunnen trekken, nog kort een

Haji Bakr, oud-officier in het leger van Saddam Hoessein en de architect van de Emni, de geheime dienst van IS

uitwerking van de vergelijking tussen de Stasi, de Iraakse Inlichtingen Service (IIS), en de Emni. Wat als eerste opvalt is dat, anders dan in veel andere landen en proto-statelijke organisaties, de Emni verschillende veiligheidstaken in één dienst combineerde: binnenlandse veiligheid en inlichtingenverzameling, buitenlandse spionage, opsporingsdienst en religieuze politie. Dit is een typisch kenmerk van communistische inlichtingen- en veiligheidsdiensten; dikwijls werden die in één ministerie of in één apparaat ondergebracht. De medewerkers hadden militaire rangen en rapporteerden niet aan een minister maar direct aan de hoogste leider, de president. Dat was in Irak onder Saddam Hoessein en in het kalifaat van al-Baghdadi. Omdat we niet met bronnen kunnen aantonen dat Emni-officieren hun ideeën in de DDR hadden opgedaan, zien we dit als een beïnvloeding van het type niveau twee.

Ook valt op dat de Emni er als een geheime politie binnen enkele maanden in slaagde om met strategisch verzamelde informatie en dossiers een samenleving te creëren gebaseerd op verraad, angst en paranoia. De Emni was de ijzeren ruggengraat die door de hele samenleving heen de macht van het kalifaat intact hield – de kern van de inlichtingenstaat. Regionale veiligheidsemirs werden aangesteld

44 Rukmini Callimachi, 'How a Secretive Branch of ISIS Built a Global Network of Killers', *New York Times*, 3 augustus 2016.

45 Vgl. Hier Whiteside, 'A Pedigree of Terror' die sterk op al-Quada focust en de Ba'ath-invloed onvoldoende meeneemt.

Volgens overlopers maakte IS, net als de Stasi, gebruik van familieleden en mogelijk zelfs zeer jonge kinderen om een fijnmazig spionagenetwerk op te bouwen in het kalifaat

FOTO VN, S. RABABAH

en in hun district verantwoordelijk gemaakt voor de surveillance via bepaalde afgevaardigden. Zij fungeerden als *eyes and ears on the ground* en sprokelden directe en concrete informatie bijeen over alles wat in het gebied relevant kon zijn. Op lokaal niveau stonden zogeheten inlichtingen- en informatiemanagers aan het hoofd van een spionagecel. Per dorp konden meerdere spionagecellen actief zijn, die allemaal aan de afgevaardigde van de veiligheidsemir rapporteerden. De Emni had het kortom zo georganiseerd *dat everyone was keeping an eye on everyone else* – hét kenmerk van spionagestaten zoals de DDR en Saddams Irak.⁴⁶

Uit interviews met overlopers is gebleken dat, net als in Irak en de DDR, veel inwoners van het

kalifaat bang waren dat zij door hun familieleden werden bespioneerd. Ouders vreesden zelfs dat hun kinderen van zes of zeven jaar oud door de Emni als informant tegen hen waren ingezet.⁴⁷ Die methode is een echo van het Irak van Saddam Hoessein, maar lijkt ook op die van de Stasi die duizenden *Inoffizielle Mitarbeiter* had gerecruteerd. Deze staat van paranoia, waarin het er niet meer op aankwam of familie wel of niet voor de Emni werkte, maar waarin men zich bij voorbaat uit angst voor verraad schikte naar het regime, was precies wat de machthebbers wilden. We kunnen opnieuw dus spreken van een invloed op tenminste het tweede niveau. We kunnen ook hier geen concrete bewijsstukken aanvoeren die de implementatie van Stasimethoden onderbouwen. Maar het is waarschijnlijk dat de Ba'athofficieren de lessen van de Stasi in het kalifaat hebben geïmplementeerd. Net als de Oost-Duitse afluister-, volg- en andere operationele technieken.

46 Reuter, 'Secret Files'.

47 Speckhard en Yayla, 'The ISIS Emni', 3.

Conclusie

Tussen 1950 en 1990 stond de Stasi in de DDR aan het hoofd van een politiestaat waar de indruk van alomtegenwoordige surveillance de norm was en mensen elkaar wantrouwden. Jaren later, en duizenden kilometers verderop, riep een terroristische groepering die zichzelf Islamitische Staat noemde, een islamitisch kalifaat uit. Daar werd een totalitair regime gecreëerd dat in vorm en inrichting van bestuur en administratie sterk deed denken aan de Oost-Duitse inlichtingenstaat of het Irak van Saddam Hoessein.

We hebben getracht te onderzoeken in hoeverre er gelijkenissen bestonden tussen de activiteiten van de Stasi en die van IS en of er sprake is geweest van directe of indirecte beïnvloeding via de Iraakse Ba'athpartij. Zoals gezegd is het trekken van conclusies bij gebrek aan flankerende informatie een zeer hachelijke onderneming. Onze bevindingen zijn dan ook vooral verkennend in de hoop dat de komende tijd meer bronnen beschikbaar komen en meer onderzoek mogelijk is. Onze observaties zijn exploratief en vormen zeker niet een definitieve en uitputtende analyse.

Drie belangrijke overeenkomsten kunnen genoemd worden met betrekking tot de Stasi, de Ba'ath en de Emni. Ten eerste is het opmerkelijk dat zowel de Stasi, een deel van de geheime diensten van de Ba'ath, en de Emni binnenlandse veiligheid met buitenlandse spionage verenigen in één dienst. Ten tweede hebben in alle drie de samenlevingen de inlichtingendiensten een staat van paranoïde surveillance gecreëerd, gebaseerd op een zeer zorgvuldig en centraal opgezet netwerk van controle en rapportages, waarbij de eigen medewerkers ook elkaar dienden te spioneren. Anders dan andere terroristische organisaties, lijkt het kalifaat veel aandacht en energie te hebben besteed aan het verzamelen van informatie, het opzetten van databases en dossiers over de eigen medewerkers en eigen bewoners, met als doel die surveillance welhaast naadloos te kunnen uitvoeren – of in ieder geval

die indruk te wekken. Ten derde onderhield het kalifaat met de Emni een zeer proactieve, goed geoutilleerde en technologisch hoogstaande buitenlandse inlichtingen- en operatiedienst. Ook de DDR en de Sovjet-Unie investeerden flink in operaties in het buitenland, met behulp van eigen wapentechnologie, pr-materiaal en beïnvloedingstactieken. De Sovjet-Unie probeerde dit in de jaren zeventig en tachtig via vredesbewegingen en sympathisanten in het Westen. De Emni via sociale media en *runners* die actief nieuwe terroristen moesten werven. Wij spreken dan ook van een type beïnvloeding van het tweede niveau, dus een aantoonbare matige en indirecte invloed. Om medium en directe invloed te kunnen aantonen, zijn meer gegevens, namen en expliciete verwijzingen naar policy transfer nodig. Die zijn (nog) niet aangetroffen.

Het grote verschil tussen de opbouw van het veiligheidsapparaat van het kalifaat en die in de DDR en Irak is uiteraard de relatieve stabiliteit in laatstgenoemde landen. De regimes bestonden veertig jaar waarin de DDR nooit en Irak in de jaren tachtig een aantal jaren oorlog kende. Het kalifaat kende slechts een korte periode waarin het uitrollen en opbouwen van een enigszins efficiënt staatsapparaat mogelijk was. Daarna leidden oorlog en doorlopende bombardementen tot een grote chaos en kon de Emni minder centralistisch en effectief opereren. Toekomstig onderzoek zou er op gericht moeten zijn de rol van de Emni, de namen van medewerkers en de wijze van organisatie en inlichtingenvergaring verder in kaart te brengen. Ook zou de continuïteit tussen Ba'athpartij en kalifaat verder moeten worden uitgewerkt. Hoe groot was het percentage Ba'athofficieren dat op hoge plaatsen in het kalifaat terecht kwam? Hoe was hun verhouding tot al-Baghdadi – was hij hun leider of was hij niet meer dan een marionet en was het jihadisme vooral een façade voor de woede van de ontslagen Iraakse officieren die hun macht en privileges kwijt waren? Om echt te kunnen bepalen in hoeverre het kalifaat een veiligheidsstaat was en hoe die zich verhiel tot de jihadistische ideologie, is eerst en vooral meer empirisch materiaal nodig. ■

Noord-Koreaanse kernmacht: grootspraak of force to be reckoned with?

'Het vasteland van de Verenigde Staten ligt binnen ons bereik, de nucleaire knop staat 24/7 klaar op mijn bureau. Dat is geen dreigement, maar een realiteit.' In zijn nieuwjaarstoespraak kondigde Kim Jong-un aan dat Noord-Korea zijn nucleaire macht had voltooid. Grootspraak of niet, de Noord-Koreaanse leider werd serieus genomen en had begin juni een historische ontmoeting met de president van de Verenigde Staten. **'De onzekerheid is sturend, niemand durft risico's te nemen'**, aldus dr. ir. Ralph Savelsberg. Hij gaf onlangs een lezing over de vraag of de Noord-Koreaanse nucleaire afschrikking propaganda is of realiteit.

Door Anke Hoets

*Lancering van de Noord-Koreaanse
langeafstandsraket Hwasong 12 op
een onbekende locatie bij Pyongyang,
29 augustus 2017*

FOTO KCNA/AFP

FOTO S. CRAIGHEAD

Op 12 juni 2018 ontmoetten de Noord-Koreaanse leider Kim Jong-un en president Donald Trump elkaar in Singapore tijdens een historische top

Savelsberg sprak in Den Haag na afloop van de algemene ledenvergadering van de KVBK. De van oorsprong technisch natuurkundige is sinds 2010 universitair docent aan de Nederlandse Defensie Academie. Voor de analyse van de ballistische raketdreiging uit potentiële crisisl landen schreef hij een computermodel waar ook het Pentagon dankbaar gebruik van maakt. De docent kan veel mythes over het nucleaire arsenaal van Noord-Korea ontkrachten. Maar Kim Jong-un moeten we evenmin onderschatten. ‘De nieuwste raket, de Hwasong-15, toont aan dat Noord-Korea een flinke stap vooruit heeft gemaakt met zijn rakettechnologie.’

Voor zijn analyses maakt Savelsberg gebruik van open bronnen: de uitspraken van Kim en foto’s en video’s die Pyongyang naar buiten brengt van nucleaire proeven en militaire parades. Die combineert Savelsberg met technische eigenschappen van ballistische raketten, brandstof en lading en de natuurkunde die de

baan die raketten afleggen beschrijft, zoals aerodynamica. Hij concentreert zich op drie vragen: kan een Noord-Koreaanse kernkop veilig vervoerd worden en een lancering en terugkeer in de atmosfeer (met hitteschild) aan? Heeft de raket voldoende bereik en lading en is de explosieve kracht afgestemd op de vereiste nauwkeurigheid? En tot slot, hoe snel kan het wapen in gereedheid worden gebracht voor lancering (mobiliteit)?

Een analyse van de foto’s lijkt soms kinderlijk eenvoudig. Savelsberg toont twee door Noord-Korea gepresenteerde projectielen, respectievelijk de ‘nucleaire discobal des doods’ (2016) en de ‘nucleaire pinda des doods’ (2017). *Fake* volgens hem: ‘De pinda leek opvallend veel op een afbeelding in de Encyclopedia Britannica. Dat is geen realistische weergave van een echt wapen. Als ik dit zelf zou nabouwen in mijn garage, dan zou ik hier ook op uitkomen.’ Een grondtest van een hitteschild, nodig voor terugkeer van het wapen in de atmosfeer, bleek

evenmin van waarde. 'Er werd slechts een klein deel van het schild getest en de omstandigheden van de *re-entry* waren niet volledig nagebootst. Bovendien, mochten ze al een kernkop kunnen bouwen voor hun raket, dan is die waarschijnlijk groot en zwaar.'

Een druk 2017

Noord-Korea had in 2017 volgens de universitair docent een druk jaar. Waar het tussen 2006 en 2016 vijf proeven deed met strategische raketten, lanceerde het vorig jaar, naast kortereafstands raketten, in één jaar tijd vijf keer met succes de nieuw gepresenteerde Hwasong-12 en 14. Het bereik nam significant toe. Daarnaast deed Noord-Korea op 3 september een kernproef. 'Bij die proef was de explosieve kracht naar schatting 70-280 kiloton. Ter vergelijking: de kernbom in Hiroshima had een kracht van ongeveer 16 kiloton. Dit suggereert dat Noord-Korea een waterstofbom heeft.' Het Aziatische land werkt ook al jaren aan raketten met een groter bereik, met succes. 'De lancering van 28 juli 2017 was zeer interessant. De afgelegde baan

(3.700 km hoog) en afstand (998 km) betekenen dat de Hwasong-14 de drempelwaarde van een ICBM (*intercontinental ballistic missile*) heeft overschreden.'

De Noord-Koreaanse raketten lijken de regio ontgroeid. Het besef dat inmiddels, naast Guam, Japan en Hawaii, mogelijk ook de Verenigde Staten binnen het bereik van Pyongyang liggen, zorgde wereldwijd voor een schokgolf. En voor de uitnodiging voor een topontmoeting in Singapore en onderhandelingen over denuclearisatie. Maar heeft Noord-Korea werkelijk slagkracht op 10.000 km afstand, te weten op het vasteland van de VS? Volgens Savelsberg is de slagkracht beperkt. Hij nam alle rakettesten uit 2017 onder de loep, wederom aan de hand van visueel materiaal. 'Pyongyang weet dat we dit doen en manipuleert het materiaal geregeld door zaken te *blurren*. Ik had bijvoorbeeld drie foto's die allemaal verschillende dimensies van de Hwasong-14 opleverden.' Toch lukte het de omvang van het projectiel te bepalen door zijn dimensies te vergelijken met

De Hwasong-14 op een Chinese Sinotruk HOWO T7H. Door de lengte van de raket te schalen met de wielbasis en de diameter met de hoogte van de cabine, worden de afmetingen van de raket bepaald

de vrachtwagen waarop het projectiel tijdens een militaire parade vervoerd werd. 'Dat waren bekende Chinese voertuigen. Ik schaalde de lengte van de raket met de wielbasis en de diameter met de hoogte van de cabinedeur.'

De kennis over de dimensies van de Hwasong-14 werd gebruikt in een computermodel waarin ook de afgelegde baan werd meegenomen. 'Het model suggereert dat de lancering eind juli met een leeg hitteschild is gebeurd, zonder lading. Met een realistische lading zou de Hwasong-14 nooit de VS kunnen bereiken. Daar is met de beschikbare technologie een grotere raket voor nodig.'

Minder mobiel

De Noord-Koreaanse raketten zijn ook minder mobiel dan Pyongyang ons wil doen geloven. Volgens Savelsberg wordt gesuggereerd dat de raketten vanaf een mobiel platform worden gelanceerd. De foto's spreken dit tegen. Een ander simpel feit is dat het straatarme land nauwelijks vrachtwagens heeft om de raketten naar een lanceerlocatie te vervoeren. En de Noord-Koreaanse mythe dat de raketten kunnen worden volgetankt terwijl ze op een voertuig liggen, kan Savelsberg ook moeiteloos ontkrachten, tot hilariteit van zijn gehoor: 'Die brandstoffen zijn giftig en explosief. Maar bij het tanken draagt niemand persluchtmaskers. En Kim staat tijdens het tanken naast de raket een sigaretje te roken.'

Legitieme vragen en een waarschuwing

Er zit licht tussen de Noord-Koreaanse propaganda en de realiteit. De lanceringen vergen veel voorbereiding en er zijn legitieme vragen over de explosieve kracht van de raketten, de reële capaciteit is beperkt. Bovendien is alle kennis die er nu is, gebaseerd op een zeer beperkt aantal lanceringen. Op de hamvraag, herhaald door iemand uit het publiek, of de Noord-Koreaanse nucleaire dreiging geloofwaardig is, antwoordt Savelsberg dan ook: 'Ze zijn in een stadium beland dat ze

FOTO KCNA/AFP

De nieuwste raket, de Hwasong-15, bij de militaire parade in Pyongyang ter ere van de 70ste verjaardag van het Koreaanse Volksleger, februari 2018

wel echt moeten gaan testen. Of ze dat ook gaan doen na Singapore is onduidelijk. Ze doen toezeggingen dat ze stoppen, maar lijken stiekem door te gaan met de ontwikkeling. Maar zonder testen komen ze niet veel verder.' Een toehoorder vraagt zich af of het Aziatische land daarbij kan rekenen op buitenlandse steun. 'Er zijn parallellen tussen Noord-Koreaanse en Iraanse raketten. Ook is bekend dat wetenschappers uit Teheran proeven hebben bijgewoond. Verder kan ik er niet zoveel van zeggen. Het kan ook zijn dat Pyongyang technologie en spullen in handen krijgt dankzij corruptie.'

Er is hoe dan ook sprake van een ontwikkeling, besluit Savelsberg de bijeenkomst met een waarschuwing. 'Eind november werden we verrast met een test met de Hwasong-15. Die vloog 960 kilometer en bereikte een hoogte van 4.500 kilometer. Het wapen werd gepresenteerd op een grotere Chinese truck. Wat ik daar precies uit heb kunnen afleiden, mag ik van onze Amerikaanse bondgenoten niet zeggen. De conclusie laat ik aan u.' ■

Wachten tot het donker wordt

Dr. M.F.J. Houben – luitenant-kolonel der mariniers

Het zijn vaak de kleine berichten die het belangrijkste nieuws bevatten. De afgelopen maanden hebben we intensief de vorderingen van de VN op weg naar democratische verkiezingen in Libië gevolgd. Dat grote politieke nieuws domineerde de krantenkoppen. Af en toe waren er ook wel berichten van blackouts, watertekorten en aanvallen gericht op de infrastructuur in Libië: aanvallen op waterleidingen, pompstations, de elektriciteitsvoorziening en de infrastructuur van de National Oil Company.

Enkele voorbeelden: ‘Sabha [een stad in het zuiden van Libië] and most other southern districts are suffering from water shortages due to two days of electricity cuts resulting in inactive water-pumps’, aldus een berichtje dat door *Afrigate* werd opgepikt. ‘Rolling summer blackouts weigh on Libya’s struggling traders’, opgemerkt door *Reuters* in Benghazi en Tripoli. ‘An armed group attacked at dawn, this morning, a main drink water well, south of Jalu town and seized seven cars, supplies and medicines, No human casualties reported’, geregistreerd door de *Libya Herald*. ‘On its Facebook page, the Man-Made River Authority said that it had discovered the vandalism of four wells during maintenance work conducted by its team in the northern field of the Hasawneh System. The administration warned of an interruption of water supplies to residents of cities and areas near the Al-Hasawneh system due to repeated attacks on the system’s wells, calling on the security authorities in the areas of Hasawneh and Al-Shati to move with all seriousness to hold the aggressors accountable’, aldus de *Libya Observer*.

Die nieuwsberichten lijken lokaal, *random* en verspreid: *let’s see when we connect the dots*.

De watervoorziening in Libië is gebaseerd op één van de grootste infrastructuurprojecten ter wereld. In 1983 is begonnen met wat nu bekend staat als de Great Man-Made River, een even eenvoudig als ambitieus plan: de ondergrondse watervoorraden in het diepe zuiden oppompen en dat water vervolgens via een netwerk van ondergrondse pijpleidingen naar grote reservoirs aan de kust transporteren. Momenteel wordt ongeveer één miljoen kubieke meter water per dag getransporteerd van de Fezzan-regio naar de kust, waaronder Tripoli in het westen en Benghazi in het oosten. De Great Man-Made River voorziet in de dagelijkse drinkwaterbehoefte van de meerderheid van de 6,3 miljoen Libiërs en het water dat nodig is voor de landbouwsector.

Voordat de Great Man-Made River in bedrijf werd genomen, was Libië afhankelijk van relatief dure ontziltingsinstallaties aan de kust. Verschillende installaties zijn na de revolutie in 2011 in onbruik geraakt, mede vanwege gebrek aan onderhoud. Daarnaast hebben veel mensen op hun eigen terrein een waterput geslagen. Maar dit water en het oppervlaktewater zijn onvoldoende om in de behoefte te voorzien.

Onder voormalig leider Gaddafi was er rondom de watervoorziening een soort van kat-en-muis spel gaande. Gaddafi gebruikte de waterinfrastructuur als een tactisch drukmiddel om zaken gedaan te krijgen of om mensen koest te houden. Lokale stammen op hun beurt dreigden

met het afsluiten van pompen of sabotage van pijpleidingen om lokale belangen zeker te stellen. Dat was in zekere zin een overzichtelijk spel, want onder Gaddaffi was het onderhoud van de infrastructuur gegarandeerd. Dat is nu grotendeels weggefallen. De meeste internationale bedrijven die verantwoordelijk waren voor het onderhoud van de kritieke infrastructuur hebben het land in 2011 verlaten.

De elektriciteitsvoorziening in Libië wordt geplaagd door een ander soort probleem. Omdat elektriciteit zwaar gesubsidieerd is en het betalen van je elektrarekening niet wordt afgedwongen, staat er nauwelijks een rem op de consumptie. Hoewel er allerlei plannen zijn om de capaciteit te vergroten, is er een structureel tekort aan elektriciteit. Gedurende de gehele zomer hebben de burgers in Tripoli en de rest van het land geleden onder de hitte, mede als gevolg van de nagenoeg dagelijkse stroomonderbrekingen die, afhankelijk van het district, tussen de vijf en tien uur duurden.

Daarnaast vormen de voortdurende gevechten een constante bedreiging voor het kwetsbare elektriciteitsnetwerk. Begin september, vrij snel na het sluiten van een staakt-het-vuren in Tripoli, werd de stad urenlang in duister gehuld. Woordvoerders van de General Electricity Company of Libya bevestigden een totale blackout in het westen en zuiden van Libië. De gevechten in Tripoli leidden tot schade aan het netwerk en de reparatieteams konden de beschadigde krachtstations in de gebieden waar gevochten werd niet bereiken, waardoor het netwerk moest worden afgesloten.

Connecting the dots zien we een tamelijk alarmrend beeld. De problemen met de elektriciteit zijn het gevolg van een combinatie van een kwetsbaar netwerk en de structurele overbelasting. Achterblijvend onderhoud zorgt voor een structurele degradatie van het netwerk. Bij uitblijven van onderhoud zal het netwerk ineenstorten. Inmiddels zijn de Libiërs massaal generatoren gaan aanschaffen en is *generator repair* één van weinige bonafide specialismen waar meer werk voorhanden is dan de sector aankan. De catch is echter dat de generatoren op

Dit is de laatste column van Marcus Houben in de *Militaire Spectator*. Zijn eerste column werd geplaatst in december 2006. De redactie is hem zeer erkentelijk voor de waardevolle bijdragen die hij in de loop van de jaren heeft geleverd.

De hoofdredacteur

diesel lopen en dat Libië, omdat diesel moet worden ingevoerd, daar een groot tekort aan heeft.

Ook wat de watervoorziening betreft, is de situatie precair: de afhankelijkheid van Tripoli en Benghazi van het water dat via de Man-Made River wordt aangevoerd, is nagenoeg totaal. De ontziltingsinstallaties zijn in onbruik geraakt en er is geen structurele backup voorhanden. Daarnaast speelt de kwetsbaarheid van de ondergrondse pijpleidingen en de pomp- en verdeelstations. Die hele infrastructuur ligt feitelijk onbeschermd in de Libische woestijn. De Libische politie en leger zijn niet bij machte om een basaal niveau van bescherming te bieden. Tevens is het systeem van watervoorziening geheel afhankelijk van de beschikbaarheid van elektriciteit: zonder elektra geen water.

Wat beangstigt is de omvang van deze potentiële crisis en de snelheid waarmee die een nationale crisis kan worden. Op het moment dat het elektriciteitsnetwerk uitvalt, valt ook de watervoorziening stil en een week geen drinkwater in een stad als Tripoli is voldoende om de bevolking tot de rand van een volksoptocht te brengen. Kortom, de kleine, ogenschijnlijk lokale en verspreide berichten over de aanslagen en problemen met de nationale infrastructuur vormen een patroon dat duidelijk in de richting van een sociale en nationale crisis wijst die voor onze ogen en onder onze handen 'in de maak is' en die mogelijk groter is dan dat wat het afgelopen jaar de voorpagina's van de kranten heeft gehaald. ■

Vijandbeelden

De veiligheidsdiensten en de democratie, 1912-1992

Door Constant Hijzen

Amsterdam (Boom) 2016

492 blz.

ISBN 9789058755223

€ 36,50

De in 2015 overleden Nijmeegse polemoloog Leon Wecke was gespecialiseerd in vijandbeelden. Het beeld dat het Westen van de Sovjet-Unie had, was volgens hem te negatief. Sowieso vond Wecke dat er te negatief over de 'vijand' werd gedacht – ongeacht wie dat was. Hij vond dat onderzoekers zich in de vijand moesten verplaatsen om ook zijn standpunten te verkennen. Dat deden hij en zijn medewerkers van het door hem opgerichte Studiecentrum voor Vredesvraagstukken (tegenwoordig het Centrum voor Internationaal Conflict-Analyse & Management) met hartstochtelijke toewijding. Zo bracht het Studiecentrum in 1992 het boekje *Geheim achter de bom* uit. Hierin stond de voor Nederlandse begrippen uiterst militante actiegroep Revolutionaire Anti-Racistische Actie (RaRa) centraal. Deze organisatie wist het land vanaf midden 1980 op te schrikken met een reeks bomaanslagen, zoals in 1991 met een aanslag op de woning van staatssecretaris Aad Kosto (asielbeleid). Wecke relativende de aanslag op zijn welbekende, dwarse wijze: 'Ach, ze hebben toch altijd keurig gewaarschuwd voordat zo'n explosief afging, al heeft de kat van Kosto naar het schijnt nog wel

even gevaar gelopen.' Toen er in 1992 werd ingebroken in zijn werkkamer op de Nijmeegse universiteit dacht Wecke dat de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) erachter zat. Hij dacht namelijk – of hoopte wellicht – dat de dienst hem in de gaten hield. Hij vertelde dit verhaal altijd met veel genoegen: het bevestigde zijn geuzennaam als dwarsliggende polemoloog. Zijn studenten (van wie ik er een was) dachten eerder aan een junk die op zoek was naar wat handgeld. Zowel de BVD als de junk hebben vast niets gevonden, daarvoor was het in zijn werkkamer een te grote (georganiseerde) puinhoop.

De inlichtingenhistoricus Constant Hijzen is eveneens geïnteresseerd in vijandbeelden en promoveerde daarop. In zijn studie *Vijandbeelden. De Veiligheidsdiensten en de democratie, 1912-1992* schetst Hijzen de onderlinge verhouding tussen de opeenvolgende veiligheidsdiensten en de democratie (politiek, media en samenleving). Hijzen wil onder meer weten wie volgens de diensten een dreiging vormde voor het voortbestaan van de democratische rechtsstaat en wie bepaalde wie die vijand was. Voor de voormalige Rotterdam-

se politiecommissaris Louis Einthoven, die na de Tweede Wereldoorlog lange tijd leiding gaf aan de BVD, was het overduidelijk wie dat was: 'de veiligheid van de staat [zou] primair van de zijde van het communistisch denkend bevolkingsdeel gevaar ondervinden.' Wie daartoe behoorde, wist de dienst niet ondubbelzinnig vast te stellen. Medewerkers van de dienst worstelden bijvoorbeeld met het feit dat een lidmaatschap van een 'neven- of mantelorganisatie der CPN' nog niet direct betekende dat iemand 'de communistische levensbeschouwing' was toegedaan.

Toezicht

Tot in de jaren 60 konden opeenvolgende veiligheidsdiensten hun werk doen zonder dat politici, media of de samenleving ze op de vingers keken. Vanaf eind jaren 60 waren echter steeds vaker kritische geluiden uit de samenleving te horen en drongen politici er bij de BVD op aan zijn horizon te verruimen. De oprichting van de Vaste Commissie voor de Binnenlandse Veiligheidsdienst in maart 1952 was een unicum in de wereld. Voortaan zouden de fractievoorzitters van de vijf grootste partijen toezicht houden op de werkzaamheden van de BVD. In de meeste landen werd het werk van inlichtingen- en veiligheidsdiensten niet in wetten, maar in decreten vastgelegd om te voorkomen dat het parlement zich er te veel mee bemoeide. In West-Duitsland werd in 1956 een soortgelijke commissie ingesteld toen de *Bundesnachrichtendienst* werd opgericht, maar in andere democratische landen zou het nog lang duren (in de VS in de jaren zeventig en in Frankrijk en Groot-Brittannië pas in de late jaren negentig). In 1967 breidde de toenmalige voorzitter van de Vaste Commissie

voor de BVD, PvdA-fractievoorzitter Joop den Uyl, de commissie uit tot Vaste Commissie voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten. Hij nam een zesde fractievoorzitter op in de commissie: Hans van Mierlo van D'66. Hoewel de Kamer zich nu ook bezig ging houden met de Buitenlandse Inlichtingendienst en de militaire inlichtingendiensten, betekende dit niet dat de commissie zich met iedere operatie ging bemoeien. Wel mengde de commissie zich in de discussie over de 'vijand' waarop de BVD zich moest richten. Zo vonden Den Uyl en Van Mierlo dat de 'intensieve operationele aandacht voor de CPN' wel wat minder kon.

Eenzijdige aandacht voor het communisme

Hoewel de BVD eind jaren 60 studenten en vanaf begin jaren 70 politiek gewelddadige activisten en (potentiële) terroristen in de gaten ging houden, bleef de aard van het communisme volgens de dienstleiding onveranderd en de dreiging dus onverminderd groot. Ook de BVD-medewerkers bleven in de jaren 70 van mening dat het 'echte werk' bestond uit de contra-inlichtingenactiviteiten en het politieke inlichtingenwerk tegen het communisme. Volgens de dienstleiding waren de activistische studenten- en jongerenorganisaties direct te relateren aan politieke stromingen die de democratie van oudsher in gevaar brachten. De politiek gewelddadige groepjes kwamen voort uit 'oud-links', 'extremistische' stromingen zoals het anarchisme, trotskisme en communisme. Ook 'verongelijkte minderheden' zoals de Zuid-Molukkers rekende de dienst tot deze stroming. De meeste aandacht bleef daarom uitgaan naar het communisme.

De kaping van een trein in Wijster door Zuid-Molukse jongeren in 1975 zette de boel op scherp. De BVD kreeg het verwijt niets van de acties van Zuid-Molukse jongeren te weten. De vooraanstaande sociaaldemocraat en Europees politicus Sicco Mansholt zei in een interview in december 1975 – de gijzeling was nog aan de gang – dat de BVD had gefaald. De dienst lette alleen op het communisme en had kennelijk de boot gemist. Ook de Vaste Commissie was kritisch en vroeg minister van Binnenlandse Zaken W.F. de Gaay Fortman of zijn dienst de verschillende acties niet had kunnen voorkomen. Aan de hand van argumenten die de dienstleiding van de BVD hem had aangeleverd, probeerde De Gaay Fortman duidelijk te maken hoe moeilijk het was om een gesloten gemeenschap met een eigen code in de gaten te houden. Bovendien kwamen de geweldplegers uit 'min of meer losse clubjes' en niet zoals de communisten uit hiërarchische en duidelijke organisatieverbanden. De regering kon dit alleen in de gaten houden door een enorm apparaat op poten te zetten, wat vrijwel zeker de democratie zou aantasten en tot een politiestaat zou leiden.

Naar een diffuus vijandbeeld

De missie van de BVD had tot in de jaren 70 in het teken gestaan van het gevaar uit het Oosten, waarna nieuwe dreigingen als terrorisme, activisme en gevaren van proliferatie zich voordeden. Die zetten begin jaren 90 onverminderd door, 'zij het deels in een andere gedaante'. De val van de Berlijnse Muur had 'een drastische verandering van de mondiale machtsverhoudingen' tot gevolg. Aan de 'betrekkelijke mate van veiligheid' die de Koude Oorlogsverhoudingen met zich mee-

brachten – de vijand was zichtbaar en eenduidig – was een eind gekomen. Dit vroeg om een nieuw veiligheidsconcept van de BVD. De dienst zou voortaan sneller dan voorheen inspelen op de voortdurend wisselende omstandigheden om zo relevante inlichtingen te kunnen leveren. Concreet betekende dit dat de BVD zich niet langer richtte op één duidelijke vijand, maar op een conglomeraat van concrete dreigingen die een gevaar vormden voor de democratische rechtsorde, zoals extreemrechts, georganiseerde misdaad, staats-terrorisme, Arabisch en Palestijns terrorisme, links-extremistisch geweld, nationaal terrorisme (IRA en ETA), Nederlands politiek gewelddadig terrorisme (bijvoorbeeld de RaRa) en buitenlandse inlichtingendiensten die zich actief bemoeiden met hun emigrantenkolonies. Het vijandbeeld was binnen enkele decennia gekanteld van eenduidig naar diffuus.

Het keurslijf van een proefschrift bindt Hijzen in het eerste deel van het boek, maar na een wat taaie aanloop weet hij de aandacht van de lezer te grijpen en vast te houden. Dat is knap, want vanwege de aard van de werkzaamheden en de geheimhoudingsplicht die de medewerkers van geheime diensten hebben, ontbreken verhalen over daadwerkelijke operaties grotendeels. Hijzens inspanning om de interactie tussen de veiligheidsdiensten en de democratische instellingen in kaart te brengen en de heldere wijze waarop hij dat beschrijft, mag zeker geslaagd worden genoemd. ■

Drs. J.T.W.H. van Woensel, Kennis- en Onderzoekscentrum, Veteraneninstituut (Doorn)

‘Dekolonisatie, rekolonisatie? Het is bezetting en herbezetting’

Bewogen bijeenkomst Indië-onderzoek

‘We kregen halverwege de bijeenkomst een toneelstuk te zien, maar ik kreeg al snel het gevoel dat we daar in zijn blijven steken.’ Met die woorden vatte een toehoorder de bijeenkomst ‘Dekolonisatie of rekolonisatie?’ samen. De tussentijdse update op 13 september van het vierjarige onderzoek naar de gebeurtenissen in Indonesië tussen najaar 1945 en begin 1950 was af en toe rumoerig en leverde vooral dilemma’s op.

*Door Anke Hoets
Foto’s Marcel Israel*

De bijeenkomst in het Amsterdamse Pakhuis De Zwijger was georganiseerd door de drie instellingen die het onderzoek ‘Dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië, 1945-1950’ uitvoeren: NIOD, NIMH en KITLV. Het programma was ambitieus: zes onderdelen werden in iets meer dan twee uur afgewerkt. Er was een gesprek

met drie kleinkinderen van Nederlandse en Indonesische tijdgenoten, er was een column van criticaster Jeffry Pondaag van het Comité Nederlandse Ereschulden, er werden scènes gespeeld uit *Westerling, een broederstrijd* en er was een paneldiscussie met onder meer advocate Liesbeth Zegveld, bekend van de rechtszaken tegen de Nederlandse Staat namens slachtoffers in Indonesië. De vragenmomenten werden veelal beheerst door activisten die slechts oog hadden voor de eigen boodschap, namelijk dat Nederlanders zich schuldig hebben gemaakt aan oorlogsmisdaden en dat de kwestie en avond worden overheerst door ‘witte historici, witte rechters, witte panelleden en witte toeschouwers.’ En dat is juist niet wat de onderzoekers zeggen na te streven.

Autonomie onderzoek

Directeur Frank van Vree van het NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust en Genocidestudies beet het spits af. Hij besprak de stand van zaken. ‘Er is nog niet veel te melden’, zo erkende hij. Inmiddels zijn alle deelprojecten op één na gestart en zijn vijftig Nederlandse

Bonnie Triyana aan het woord in Pakhuis De Zwijger

onderzoekers uitgewaaid over archieven en bibliotheken in binnen- en buitenland. Ook in Indonesië zijn vijftien historici bezig. Met hen zijn afspraken gemaakt over de te onderzoeken onderwerpen en regio's en over gezamenlijke bundels op een later tijdstip. Van Vree benadrukte dat het Indonesische project volstrekt autonoom is: 'De politieke, maatschappelijke en academische context waarin ze werken vereist dat ze in volledige vrijheid kunnen opereren. We gaan nu dan ook niet spreken voor onze Indonesische collega's.'

'Autonoom is ook het Nederlandse onderzoek', zei Van Vree, vooruitlopend op een kritische vraag uit het publiek hoe onafhankelijk een onderzoek is dat door onder meer het NIMH (ministerie van Defensie) wordt gedaan. 'Er is maar één partij met wie wij niet praten: de regering. Die subsidieert, maar heeft geen enkele zeggenschap over het onderzoek.' Jeffrey Pondaag trekt dit juist in twijfel. In een open brief schreef hij eerder dat de instituten wel erg goed kunnen leven met de onderzoeksvoorwaarden die de regering heeft gesteld. 'Wij vrezen dat de studie op deze manier niet onafhankelijk kán zijn.'

De NIOD-directeur ging ook uitgebreid in op andere kritiekpunten die volgens hem al hebben geleid tot nieuwe inzichten. Kanttekeningen uit Nederlandse, Indonesische en Indisch-Nederlandse hoek hadden genoopt tot een aantal studiemiddagen over volkenrechtelijke en juridische vragen. Belangrijk punt van discussie blijft het begin van de Indonesische onafhankelijkheid. Was dat de onafhankelijkheidsverklaring op 17 augustus 1945 of de officiële soevereiniteitsoverdracht door Nederland op 27 december 1949? 'Dat is geen onschuldig verschil van inzicht, maar heeft grote implicaties. Zo is de term politionele acties een uitdrukking van een zuiver koloniale visie alsof het ging om een oproer die de kop moest worden ingedrukt', aldus Van Vree. Anderen zien de terugkeer van de Nederlanders na de Japanse bezetting als een heroveringoorlog of rekolonisatie. Of de onderzoekers er al uit zijn, bleef onduidelijk. Wel heeft het herdefiniëren van terminologie ertoe geleid dat het deelonderzoek 'Bersiap' een nieuwe titel heeft gekregen: 'Geweld, Bersiap, Berdaulat. Transitie 1945-1946'.

Frank van Vree spreekt over de 'multi-perspectivistische' benadering

Het spreken met iedereen en het mee laten tellen van verschillende inzichten is de leidraad voor het onderzoek. Van Vree: 'Ons doel is een afgewogen en multi-perspectivistische geschiedschrijving. We willen verschillende perspectieven laten spreken en daarbij onze eigen blik aan een nadere inspectie onderwerpen. Noem het een noodzakelijke dekolonisering van de geschiedenis.'

Niet ontkennen

Eén van die visies kwam van de Indonesische historicus en publicist Bonnie Triyana. In zijn lezing *Friends and foes of Indonesia: From Multatuli to Poncke Princen* ging hij uitgebreid in op de positieve invloed van twee Nederlanders op de geschiedenis van zijn land. Zo weerlegde hij in eigen land met feiten de kritiek van journalisten en demonstranten op het vernoemen van het nieuwe anti-kolonialismemuseum in Rangkasbitung naar Multatuli – 'a colonial oppressor': 'Multatuli streed niet tegen het kolonialisme, maar tegen het onrecht binnen het koloniale systeem. Met zijn boek heeft hij tal van Indonesische historici geïnspireerd.' Ook Poncke Princen was volgens hem een voorbeeld voor de strijd voor de rechten van de mens. Triyana erkende dat die mensenrechten en de geschiedschrijving na de oorlog ook in zijn land niet altijd werden gerespecteerd. Zo bleven Indonesiërs met Chinese roots 'the others', zelfs al hadden sommigen van hen met hun leven betaald voor de onafhankelijkheid van

Indonesië. Nederland en Indonesië delen een geschiedenis en sommige onhebbelijkheden, zo leek Triyana te willen zeggen. Toch mogen we niet ontkennen dat Nederland dankzij het kolonialisme eeuwenlang heeft geprofiteerd van de Indonesiërs en voor veel onrecht heeft gezorgd: 'Vierhonderd jaar VOC herdenken zoals in 2002 gebeurde, en vieren dat het de eerste multinational ter wereld was, dat mogen we onze kinderen niet leren', benadrukte de historicus. Wat hem betreft spreken we niet over dekolonisatie, maar rekolonisatie. 'Want wie dekoloniseerde wie? Nederland werd verdreven door de Japanners en Indonesië riep in augustus '45 de onafhankelijkheid uit. Nederland heeft daarna geprobeerd het land te rekoloniseren.'

Anders omgaan met het verleden

Het woord was hierna aan de kleinkinderen van tijdgenoten, die op zoek zijn gegaan naar de waarheid van de jaren 1945-1950. Hun verhaal sluit nauw aan bij het deelonderzoek 'Getuigen & tijdgenoten', dat zowel in Nederland als Indonesië wordt gedaan. De drie leken hiaten in de officiële geschiedschrijving en hun leerstof op scholen te willen opvullen. Zoals Natasha Santoso, de kleindochter van een Javaanse aristocrate, die tijdens de onafhankelijkheidsstrijd moest vluchten en zo haar maatschappelijke positie en bezittingen verloor. Documentairmaker en kleinzoon van KNIL-soldaten Jeftha

'Een noodzakelijke dekolonisering van de geschiedenis'

Pattikawa noemde de lessen van toen relevant voor nu. 'Mijn persoonlijke geschiedenis is verbonden aan het kolonialisme, racisme, segregatie en verzet. Maar wij leerden op school niets over de Molukken. Wel over WOII en Nederland in die tijd. De geschiedenis van mijn familie is veel breder dan dat.' Hanneke Coolen-Costers ging ook spitten in de familiegeschiedenis, omdat er thuis niet over gesproken werd. Zij maakt nu op basis van zijn dagboeken een documentaire over haar opa, een Nederlandse oud-militair. Zij kreeg applaus voor de redenen van haar zoektocht: 'Ik schat dat in Nederland zo'n twee miljoen mensen met deze jaren verbonden zijn. Het is een moeilijke periode geweest die het leven van mijn grootvader overhoop heeft gehaald. Dit verhaal kent veel soorten onrecht en iedereen heeft recht op zijn eigen gevoelens. Maar ik hoop dat Indonesiërs en Nederlanders elkaar gaan vinden en dat we het een plek kunnen geven. We kunnen de geschiedenis niet veranderen, maar wel hoe we ermee omgaan. Bovendien, als je geschiedenis niet kent, dan is er ook geen toekomst.'

Drie kleinkinderen op zoek naar de geschiedenis van hun familie

Toneelgroep DeltaDua speelt fragmenten uit *Westerling*, een broederstrijd

Oorlogsmisdaden

Het commentaar leverde direct een prangende vraag op uit de zaal: heeft haar grootvader oorlogsmisdaden gepleegd? Pattikawa en Coolen-Costers erkenden beiden dat hun grootvaders mensen hebben gedood. Maar Coolen-Costers wilde daar niet over oordelen en wees erop dat er geen simpele antwoorden zijn. 'Ik denk dat we ons moeten afvragen wie verantwoordelijk was voor de situatie daar en dat we niet moeten oordelen over mensen die orders kregen en dag en nacht wakker moesten zijn.' Gespreksleidster Stephanie Welvaart gaf er een positieve draai aan: 'Het is goed dat we over oorlogsmisdaden spreken, het in de openheid gooien. Daar moeten we niet bang voor zijn.' De kritiek en de vragen getuigen van de monsterklus die de onderzoekers op zich hebben genomen. Want wordt álles in alle openheid onderzocht en gaat het onderzoek de definitieve geschiedschrijving opleveren van de jaren '45-'50? De makers van toneelgroep DeltaDua beeldden uit dat de waarheid veel gezichten heeft. Hun toneelstuk beziet de onderzoeksjaren door de ogen van KNIL-soldaat Mozes die na afloop naar Nederland kwam, zijn broer Aaron die achterbleef om te strijden voor de onafhankelijke Republiek der Zuid-Molukken en de omstreden Nederlandse kapitein Raymond Westerling onder wie Mozes diende en die carte blanche kreeg om de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd neer te slaan. Historicus Anne van

Mourik vertelde over haar ervaringen met het stuk. 'Tijdens de première zinderde de zaal. Op verschillende momenten riepen toeschouwers steunbetuigingen aan Mozes, maar ook aan Aaron. De voorstelling maakte geen aanspraak op objectiviteit. Het liet meerdere perspectieven zien, zonder te claimen de waarheid in pacht te hebben... Indonesiërs, Molukkers, Nederlanders, maar ook andere Europeanen, Indo-Europeanen, Chinezen en andere bevolkingsgroepen deelden in het verleden elkaars geschiedenis. Maar er is geen gezamenlijke ervaring en ook geen gezamenlijke herinnering.'

Schone handen

Jeffry Pondaag nam het stokje over van de acteurs, theatraal gekleed in het zwart-wit met Indonesisch hoofddeksel. Hij stak van wal in het Indonesisch waarbij de woorden racisme, illegaal, KNIL en Ambon door het betoog klonken. Vervolgens kwam hij met een voor iedereen helder statement: 'Dit staatsonderzoek is om schone handen te krijgen. Het doet aan geschiedvervalsing. Het NIMH zit in de rechtbank tegenover ons (in de zaak van de weduwen tegen de Nederlandse Staat, red.), zo stelde hij wederom vraagtekens bij de onafhankelijkheid van de onderzoekers. Pondaag zocht in zijn betoog aandacht voor de illegitimiteit van de kolonisatie van Indonesië en het dodelijke geweld in de jaren '45-'50. 'Als Nederland zich hier niet voor schaamt, kleeft er bloed aan jullie rijkdom.' Zijn medestander Francisca Pattipilohy verwoordde het in een videoboodschap als volgt: 'Het onderzoek zal ervan uit moeten gaan dat Nederland de soevereiniteit van de Republiek Indonesia erkent vanaf haar ontstaan op 17 augustus 1945. De oorlog door het Nederlandse leger tussen begin '46 en einde 1949 is dan een agressieoorlog om de vroegere, onrechtmatig bezette kolonie te heroveren.' De uitgangspunten van het onderzoek zijn, kortom, volgens de twee niet de juiste. Ook de deelonderzoeken raken volgens Pattipilohy niet aan de kern. Zo was het geweld in de laatste maanden van 1945 volgens Pattipilohy de schuld van de verdeel- en heerspolitiek van de Hollanders. 'Voor de Indonesiër bestaat de Bersiap-periode niet. Na de

Jeffry Pondaag

Paneldiscussie met op de voorgrond Liesbeth Zegveld

onafhankelijkheidsverklaring werd een Indonesische regering ingesteld, er was geen sprake van een machtsvacuüm.'

Frank van Vree verweerde zich na afloop. 'Er is geen onderzoeker die zal ontkennen dat het kolonialisme een op geweld en ongelijkheid gebaseerd systeem is. Ook zal het uitgangspunt van de Indonesische Republiek op 17 augustus niet worden ontkend.' Pondaag pareerde daarop scherp: 'Nederland heeft nooit officieel de onafhankelijkheid in augustus '45 erkend. Zou het dat wel doen, dan zou dat betekenen dat het een soevereine staat heeft aangevallen. En dat is een oorlogsmisdad.' Het was de opmaat naar de paneldiscussie tussen de historici Marc van Berkel en Remco Raben, Martine Gosselink van het Rijksmuseum en advocate en hoogleraar Liesbeth Zegveld. Aan hen de vraag hoe de onderzoekers met de kritiek moeten omgaan. Onderzoeker Remco Raben: 'Historisch is het niet moeilijk om 17 augustus te erkennen. Maar dat wil niet zeggen dat er daarna niets is gebeurd. En je kunt je afvragen of de juridische implicaties een verantwoordelijkheid zijn van historici.'

Liesbeth Zegveld keek tijdens de paneldiscussie kort terug op de standrechtelijke executies in Indonesië en de zaken die ze namens de weduwen van slachtoffers van het bloedbad in het dorpje Rawagade (1947) en in Zuid-Sulawesi (1947) had aangespannen en gewonnen. 'Daarna namen we de zaken van de kinderen op, die waren ook slachtoffers. Maar daar lopen we tegen harde bewijsproblemen aan. Elk detail wordt in de rechtbank betwist. Het einde lijkt inmiddels dan ook in zicht.'

Voer voor historici

Zegveld haakte daarop in met een voor dit onderzoek duivels dilemma: 'Een land ontstaat pas bij de erkenning door anderen. Dat was in 1949. Dan zitten we wel in een lacune, want Indonesië had al lang de onafhankelijkheid uitgeroepen. Welk wetboek gold in de jaren dat we aan het rekoloniseren waren? De Nederlandse rechtbank is uitgegaan van het Nederlandse rechtssysteem. Doe je dat niet, dan kom je in een juridisch vacuüm terecht.' Ook voor de terminologie heeft dit gevolgen. 'Wij gebruiken de term oorlogsmisdrijf nooit, omdat die term destijds niet bestond.' De vraag of de historicus rekening houdt met de ontwikkelingen in de rechtszaal, bracht Raben in de problemen. 'Wij nemen er notie van, maar we zijn niet het hondje van juridische kwesties.' Zegveld afkeurend: 'Een rechter is onderdeel van de rechtsstaat. Dat zijn we allemaal. Dus je moet niet doen alsof je een hondje bent van iets dat in de marge ook wat roept! Wie heeft hier eigenlijk de vonnissen gelezen? Er ligt een hele stapel vonnissen die voer zijn voor iedereen.' Niemand had het vermoedelijk verwacht, en de vraag 'dekolonisatie of rekolonisatie?' leverde dan ook geen eenduidig antwoord op. Dekolonisatie kreeg van geen enkel panellid de goedkeuring. Maar wat het dan wel was? Een toeschouwer uit het publiek pakte het semantisch aan: 'Als je het woordenboek erbij neemt, dan staat er dat een kolonie een handelspost is. Maar Indië was gewoon bezet gebied. Honderden jaren lang. Dus waar praten we nou over?! Dekolonisatie, rekolonisatie? het is bezetting en herbezetting.' Sommige aanwezigen konden zich daar goed in vinden. Zoveel experts en wetenschappers, zoveel meningen. Zoveel disciplines, zoveel benaderingen. En vooral: zoveel mensen, zoveel geschiedenissen. Dat leek de conclusie van de avond. Van Vree: 'We weten dat perspectieven soms keihard botsen, maar we willen ze allemaal zien en meekijken. Dan nog blijven er verantwoordelijkheden en daadwerkelijke slachtoffers. En hoewel we niet komen tot een waarheid van 100 procent, komen we wel tot een beter begrip van wat er is gebeurd in de periode 1945-1950.'

Brand

Linda Polman

De kwestie van de hulp van de Nederlandse regering aan terroristische bewegingen in Syrië zal zich niet ontwikkelen tot een issue van het formaat 'Armeense kinderen'. Daar is het te ingewikkeld voor en als het te moeilijk wordt, haakt het publiek snel af. Niemand snapt wie we precies hebben zitten steunen in Syrië vanaf 2015: de *good guys* of de *bad guys*? Groep X was niet vóór IS, maar rekruteerde wel kindsoldaten en groep Y was tegen Assad, maar ook tegen het Westen, en zo was er met elke groep wel iets aan de knikker. Het is zoals de Britse auteur Evelyn Waugh ooit beschreef in zijn satire over oorlogsjournalistiek, *Scoop*: 'Mensen willen duidelijke overwinningen, enige opvallende daden van persoonlijke moed aan de kant van de patriotten en een kleurrijke intocht in de hoofdstad.' Pas dán demonstreren we op het Malieveld en tekenen we Twitter-petities.

Zelfs het Nederlandse kabinet snapt tot de dag van vandaag niet goed wie en wat die milities waren met wie ze zaken deden. De minister was voorzichtig, stuurde geen wapens, maar alleen voedselpakketten, medicijnen, kleding en pickup trucks. Bovendien liet hij de beneficiënten plechtig verklaren dat ze de Nederlandse giften uitsluitend zouden gebruiken voor activiteiten die de democratische rechtsbeginselen bevorderden. Die verklaring deed me denken aan de toezegging die Nederland eiste van Nigeriaanse militairen tijdens de oorlog in Sierra Leone. Nederland wilde de Nigerianen vrachtwagens sturen, mits ze beloofden om die uitsluitend te gebruiken voor het vervoer van voedselhulp. De Nigerianen zwerden dat op het graf van hun moeder en vroegen vervolgens of de Nederlandse regering het eventueel goed vond als zij er af en toe ook weeskindjes in rondreden. Dat vond Nederland prima. Jullie geloven echt álles, zeiden de Nigerianen grijnzend tegen mij.

Geloofde Nederland de Syrische milities die beloofden de democratie te zullen eren? We weten het niet. Wat we inmiddels wel weten is dat de Nederlandse steun heeft gewerkt als nóg een scheut benzine op het toch al laaiende Syrische vuur. De Nederlandse giften (en de Amerikaanse, Turkse, Franse, et cetera) hebben ertoe bijgedragen dat al meer dan vijf miljoen Syriërs zijn gevlucht en dat er in 2015 een miljoen op weg naar Europa gingen. 'Migranten', zeiden Europese politieke leiders misprijzend en stuurden een NAVO-vloot op ze af, uitgerust met raketten, snelvuurkanonnen, torpedobuizen en vuurleidingsystemen. Ook een Nederlands fregat stoomde op naar de Egeïsche Zee tussen Griekenland en Turkije. In februari 2016 voer *de Volkskrant* een eindje mee en liet zich uitleggen dat het fregat 'migrantenbewegingen' in kaart bracht. 'Als we bewegingen melden, komen de Turken aanstuiven', vertelde de commandant. De Turken sleepten de 'migranten' dan terug naar waar ze vandaan kwamen. Een bemanningslid zei dat dat hij 'in menselijk opzicht niet trots' was op de operatie. 'Wij zien de wanhoop als ze aangehouden worden. Triest. Maar het is nodig.' Want, wist een andere matroos, 'migranten bedreigen onze verzorgingsstaat'. Behalve dat de mensen in die bootjes op de vlucht waren voor de brand die we in Syrië zelf aan het opstoken waren.

We hebben weinig of niets nagelaten om het drama voor Syrische burgers groter te maken. In dezelfde tijd dat de Nederlandse steun aan de Syrische milities begon, voorjaar 2015, was er weer een internationale donorconferentie voor Syrische oorlogsvluchtelingen. Donor-regeringen, waaronder Nederland, kwamen wéér met niet eens de helft van het geld wat nodig was over de brug. Maar voedselpakketten, medicijnen en pickups voor milities hadden we in overvloed. ■

FOTOMCD.J.VEROLME

Majoor-vlieger Roy de Ruiter kreeg op 31 augustus de Militaire Willems-Orde 4e klasse. 'Uw moed was imponerend', aldus koning Willem-Alexander

J.C. van Rijneveld, oud-hoofdredacteur Militaire Spectator en zelf drager MWO

Majoor-vlieger Roy de Ruiter kreeg onlangs de hoogste militaire onderscheiding voor zijn optreden als Apachevlieger in Afghanistan tussen 2007 en 2009. Grootmeester koning Willem-Alexander sloeg hem tot ridder van de Militaire Willems-Orde (MWO). Ruim 6000 ridders gingen De Ruiter voor.

Een van de vroegste MWO-dragers was de Fries Tette Baukes Veltman. Hij blonk in 1821 op Sumatra uit bij het veroveren van een batterij: 'Veltman hield alleen stand en den vijand, met geveld geweer, zoolang in bedwang, totdat zijne makkers den tijd hadden, om, spoedig op hunne schreden terug komende, de overwinning te helpen volbrengen. Dit stout bestaan moest hij met zware wonden, meest sabel- of klewanghouwen, boeten', aldus de *Militaire Spectator*.¹

De Militaire Willems-Orde was bedoeld om te motiveren, vervolgde de hoofdredacteur: 'Zeer overeenkomstig met den aard der vrouw, moet men ook de soldaat een weinig het hof maken:

uitwendige tooien luister, streelen zijne zinnen, terwijl het bewustzijn van een voorwerp van algemeene aandacht te zijn, hem steeds aanspoort, om die aandacht bezig te houden en zich harer waardig te zijn.'

De orde werd op 30 april 1815 ingesteld en kreeg al snel body: in juli van hetzelfde jaar werden 8 Ridders Grootkruis, 23 Commandeurs en 48 Ridders der 3e en 4e klasse ingelijfd.² Bij het zeventigjarig bestaan sprak F. de Bas van 'Het hoogste sieraad, de machtigste prikkel, om allen aan te sporen tot schitterende daden van zelfopoffering en vaderlandsliefde'.³

Na 1945 kregen 'slechts' 200 militairen en burgers de onderscheiding, onder wie drie oud-Koreastrijders.⁴ Bij de 200e verjaardag pakte de *Militaire Spectator* uit met een MWO-themanummer. Twee auteurs gingen uitgebreid in op de vraag wat moed is. Een van hen verzuchtte: 'Waar fysieke moed bewondering oogst, wordt morele moed soms bestraft.'⁵ ■

1 Zie: http://www.kvbk-cultureelerfgoed.nl/MS_PDF/1839/1839-0135-01-0033.PDF.

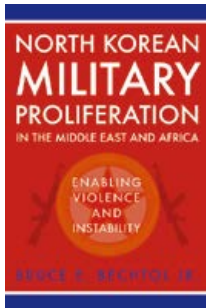
2 Zie: http://www.kvbk-cultureelerfgoed.nl/MS_PDF/1886/1886-0001-01-0003.PDF.

3 Zie: http://www.kvbk-cultureelerfgoed.nl/MS_PDF/1890/1890-0261-01-0028.PDF.

4 Zie: http://www.kvbk-cultureelerfgoed.nl/MS_PDF/1951/1951-0432-01-0127.PDF.

5 P.H.J. Olsthoorn, 'De relatie tussen fysieke en morele moed', in: *Militaire Spectator* 184 (2015) (3) 128-139.

SIGNALERINGEN

North Korean Military Proliferation in the Middle East and Africa

Enabling Violence and Instability
Door Bruce E. Bechtol, Jr.
Lexington (University Press of Kentucky)
2018
274 blz.
ISBN 9780813175881
€ 68,-

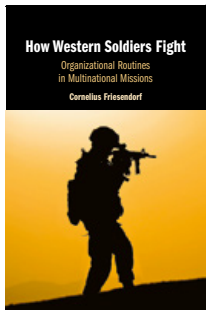
Noord-Korea, vooral in het nieuws als instabiele factor in Oost-Azië, verkoopt wapens aan landen elders in de wereld en schaadt daarmee de belangen van het Westen. Dat schrijft Bruce Bechtol in *North Korean Military Proliferation in the Middle East and Africa*. Hij analyseert de Noord-Koreaanse militaire capaciteiten, kijkt welke wapens het regiem in Pyongyang levert en hoe het land daarbij de internationale sancties omzeilt. Bechtol brengt de illegale netwerken in kaart die Noord-Korea gebruikt om zaken te doen met Syrië, Iran, Hezbollah en Hamas en een tiental landen in Afrika. Hij waarschuwt tevens voor de proliferatie van Noord-Koreaanse nucleaire en chemische technologie.

Unwinnable

Britain's War in Afghanistan 2001-2014
Door Theo Farrell
Londen (Bodley Head) 2017
576 blz.
ISBN 9781847923462
€ 25,-

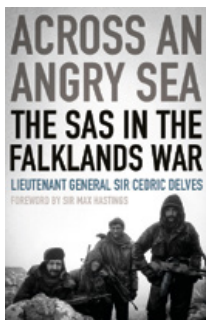
In *Unwinnable* zegt Theo Farrell dat de Britse krijgsmacht zich na de inval met de Amerikanen in Afghanistan in 2001 een jaar later al had kunnen terugtrekken uit het land. In plaats daarvan raakten de Britten betrokken bij de internationale stabilisatieoperatie, die volgens Farrell een zware tol heeft geëist en de hernieuwde opkomst van de Taliban niet heeft kunnen voorkomen. Farrell bekijkt de Britse besluitvorming die tot het sturen van troepen naar de provincie Helmand leidde en gaat in detail in op militaire operaties. Hij concludeert dat militaire successen steeds werden ingehaald door de politieke realiteit in Afghanistan en Groot-Brittannië zelf.

How Western Soldiers Fight

Organizational Routines in Multinational Missions
Cornelius Friesendorf
Cambridge (Cambridge University Press) 2018
320 blz.
ISBN 9781108429108
€ 83,-

Cornelius Friesendorf vergelijkt in *How Western Soldiers Fight* het optreden van Amerikaanse, Britse, Duitse en Italiaanse militairen in multinationale missies. Hij probeert de verschillen in gedrag te verklaren, de reacties op irreguliere tegenstanders en de impact die het werk van de militairen heeft op de plaatselijke bevolking. Friesendorf keek naar missies in Bosnië, Kosovo en Afghanistan en de routines die de militairen van de interveniërende landen daar toepasten. Hoewel hij overeenkomsten aantroef wat betreft structuren en gebruiken, nam hij ook karakteristieke kenmerken waar, zoals de neiging van Amerikaanse militairen om eerder naar het wapen te grijpen of de terughoudendheid waarmee Duitsers optraden.

Across An Angry Sea

The SAS in the Falklands War
Door Cedric Delves
Londen (Hurst) 2018
256 blz.
ISBN 9781787381124
€ 22,25

Begin april 1982 voerden Argentijnse eenheden amfibische landingen uit de op Britse Falkland Eilanden. De toenmalige militaire junta benadrukte daarmee de claim dat de eilanden Argentijns grondgebied waren. Onmiddellijk na de invasie gaf de Britse regering opdracht een task force te formeren om de Falklands te heroveren. Bij die herovering speelde ook de Special Air Service (SAS) een belangrijke rol. In *Across An Angry Sea* beschrijft Cedric Delves, destijds commandant van D Squadron, hoe de SAS opereerde. In het moeilijk begaanbare terrein en onder slechte weersomstandigheden voerden SAS-eenheden operaties achter de vijandelijke linies uit. Delves beschrijft de moed, kunde en vastberadenheid die zij bij het werk aan de dag legden.

